

50e jaargang nummer 21, 28 oktober 2006

JAARGANG 82 - NUMMER 4 - 28 OKTOBER 2006

 Opbouw

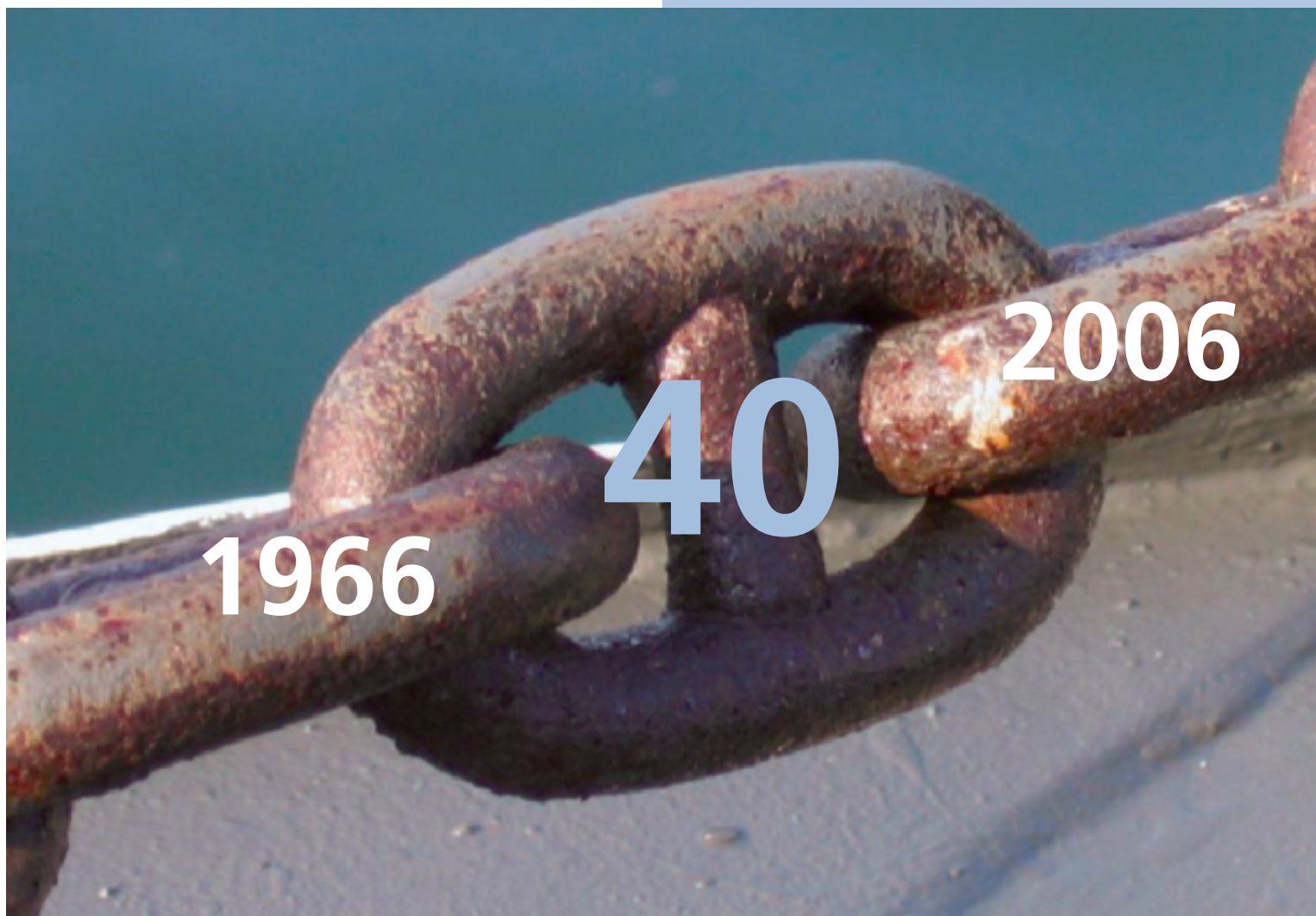
Veertiendaagse uitgave van de Nederlands Gereformeerde Persvereniging Opbouw

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

W.M. Bakker

Gesprek met twee in 1966
geboren predikanten

K. Mulder

Veertig jaren gescheiden kerkelijk
leven

J.M. Mudde

Het Schriftverstaan in de Neder-
lands Gereformeerde Kerken

C.J. Haak

Vrijgemaakt en missionair

W. Smouter

Gereformeerd en charismatisch

M. de Rooij-Visser

Aan het avondmaal werd de
breuk overwonnen

Als veertig jaren vol zijn
E.A. de Boer en S. Klos

Kerkdiensten in de ruimte van de Heer
F. Gerkema

Broers van hetzelfde huis
A.P. en E.A. de Boer

Met heiliging de wereld in
A. Kamsteeg

Het historisch fundament
B. Kamphuis

Jezus maakt het verschil
E.J. van den Bos

Als veertig jaren vol zijn

redactioneel

Verantwoording van de redactie

Op 31 oktober 2006 zal het veertig jaar geleden zijn dat de zgn. Open Brief verscheen. De één hoorde er een bevrijdend geluid in, de ander de klanken van revolutie in de kerk. Verschijning van en reactie op die brief leidde tot het uiteengaan van wegen in 'binnen en buiten verband'. Tot het ontstaan van wat nu de Nederlands Gereformeerde Kerken heten - in ander verband georganiseerd dan de Gereformeerde Kerken (v). Dit gezamenlijke nummer van *De Reformatie en Opbouw* is gewijd aan de vraag: waar staan we ten opzichte van elkaar na veertig jaar?

E.A. de Boer en S. Klos ■

Aanleiding

Met de publicatie van de Open Brief kwam de eenheid van de Gereformeerde Kerken (onderhoudende artikel 31 KO), die al onder spanning stond, nog meer onder druk te staan. De drukpunten waren talrijk. Hoe spreken we over de Vrijmaking? Hoe ver mag je gaan in samenwerking met de 'synodale kerken'? Welke

ruimte heeft een predikant om zijn eigen mening op punten van de belijdenis te ventileren? Hoe je ook over de inhoud van de Open brief oordeelt, feit is: de verschijning markeert het moment dat gekozen ging worden pro of contra. Na de veroordeling door de Generale Synode van Amersfoort West 1967 begon plaatselijk en classicaal de scheuring zich af te tekenen.

Ook de afgelopen veertig jaren mogen we zo tellen 'dat wijsheid ons hart vervult' (Psalm 90:12)
(foto Hans-Lukas Zuurman)

In die tijd was *De Reformatie* het weekblad dat de leiding nam in de kritiek op de Open Brief. Het blad *Opbouw* daarentegen, in de vijftiger jaren opgericht om een ander geluid in de kerken te laten horen, werd de spreekbuis van wie met de ondertekenaars sympathiseerden. Nu, veertig jaar na dato, is in de redacties het plan geboren om terug te kijken, maar vooral de blik op het heden te richten.

Doel is dus niet om de geschiedenis die tot 1966 leidde te analyseren. Evenmin om de inhoud van de brief opnieuw te onderzoeken. Beide kerkverbanden, de GK(v) en NGK, zijn immers weer met elkaar in contact gekomen.

Telling

We tellen veertig jaren van 1966 tot 2006. In de heilige Schrift, het licht op ons pad, is dat een hoopvol getal. Na veertig dagen en nachten hielden de slagregens van de zondvloed op. Mozes was veertig etmalen bij de HEER op de heilige berg en daalde af naar het volk. Met de Tien geboden en de blauwdruk van Gods tent. Na veertig jaren was de reis door de woestijn voor het volk van de HEER ten einde. Een tijd als straf opgelegd. De volwassen generaties zouden het beloofde land niet zien, de kinderen echter wel.

een wijs hart: dat is waarom we bovenal zullen bidden om nader tot elkaar in de eenheid van Christus te vinden

Op plaatselijk vlak én in het contact van landelijke deputaten. Dat de gedachte aan een gezamenlijk nummer opkwam, illustreert dat we anders naar elkaar kijken en met elkaar omgaan dan veertig jaar terug.

Doelstelling

Daarom is voor de volgende doelstelling gekozen:

- Voor welke gezamenlijke opdrachten en/of vragen staan de twee kerkformaties, beiden uit de Vrijmaking voortgekomen?
- Wat kunnen we geestelijk en inhoudelijk van elkaar leren in de aanpak van de zaken die op de kerkelijke agenda staan?

Daarbij komen als vanzelf ook verschillen in inzicht en aanpak op tafel. Die hoeven en mogen we niet uit de weg gaan.

Dit combinummer biedt een gedeelte impressies: van de contacten tussen beide kerkformaties, van plaatselijke kerken die elkaar ontmoeten, van twee broers die elkaar schrijven, van twee in 1966 geboren predikanten die met ogen-van-nu de brief-van-toen teruglezen. Daarop volgt het thematische deel waarin gemeenschappelijke thema's uit het kerkelijk leven aan de orde gesteld worden. Daarin is per artikel gekozen voor een schrijver uit de ene kerkengroep die op de voorgegeven vraagstelling ingaat en iemand uit de andere kerken die daarop reageert.

Het zou overmoedig zijn aan die schriftgedeelten een rechtstreekse toepassing te verbinden. Dat het oordeel ook in onze tijd bij het huis Gods begint, is zeker. Daarom past het altijd meer het hoofd te buigen dan met de vinger te wijzen. Maar ook de afgelopen veertig jaren mogen we zo tellen 'dat wijsheid ons hart vervult' - zoals het gebed van de man Gods luidt in het lied dat hij tegen de achtergrond van die eerdere veertig jaren bidt (Ps. 90:12). Een wijs hart: dat is waarom we bovenal zullen bidden om nader tot elkaar te komen en elkaar in de eenheid van Christus te vinden.

Verrassing

De twee personen die namens beide redacties voor dit redactioneel artikel tekenen, hebben op negenjarige leeftijd één enkel jaar bij elkaar op school gezeten. Het was in de derde klas van de Gereformeerde lagere school aan de Duyststraat te Rotterdam Delfshaven. Het schooljaar 1965-66, oftewel veertig jaar geleden. Tot de zomer voor de Open Brief. Het is voor ons een blijde verrassing na al die jaren onze beider namen, twee schoolvriendjes, in dit nummer bij elkaar te zien staan. Een klein punt van ontmoeting dat doet uitzien naar kerkelijke eenheid als geschenk van de Heer.

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk (v) van Zeist en eindredacteur van *De Reformatie*.

Sander Klos is lid van de Nederlands Gereformeerde kerk van Deventer en hoofdredacteur van *Opbouw*.

‘Missionaire spits Open Brief onderbelicht’

Ds. Dekker en ds. Van der Schee lezen met ogen-van-nu de brief-van-toen

Ze werden beiden geboren in het jaar waarin de Open Brief verscheen. De discussies erover kennen Jaap Dekker en Wim van der Schee slechts uit overlevering. Intussen zijn ze beiden predikant, de een in de Nederlands Gereformeerde Kerken, de ander in de Gereformeerde Kerken (v.). In de werkflat van ds. Dekker in Amstelveen ontmoeten ze elkaar rond de vraag welke thema's uit de Open Brief voor hen anno 2006 actueel zijn. „We zijn als Abraham geroepen om op pad te gaan, in vertrouwen.”

W.M. Bakker ■

Het is een weerzien na vele jaren. Tijdens hun studie theologie in respectievelijk Apeldoorn en Kampen ontmoetten Dekker en Van der Schee elkaar voor het eerst. In de contacten tussen studentenverenigingen uit beide plaatsen kwam ook toen de Open Brief al eens ter sprake. „Ik herinner me nog dat jij als enige van de vrijgemaakte studenten het boek ‘Een kerk ging stuk’ van ds. Van den Brink en ds.

Van der Kwast had gelezen”, zegt ds. Dekker tegen zijn collega. De Amstelveense predikant was zich zelf al op jonge leeftijd bewust van het bestaan van de Open Brief en de verwikkelingen daaromheen. „In 1966 geboren in een predikantsgezin, groeide ik op in een kerk die in brand stond. Ik heb de gevolgen daarvan - verstoorde familie-verhoudingen - aan den lijve ondervonden.

Naam: dr. J. Dekker (1966)

Ambtelijke loopbaan: predikant te Nijverdal (1993), Amstelveen (parttime, 1999); kerndocent Bijbelvakken aan de predikantsopleiding van de Nederlands Gereformeerde Kerken te Apeldoorn (voorheen: Theologische Studiebegeleiding).

Contacten GKv: „Amstelveen zit in het samenwerkingsverband Amsterdam in ‘Beweging voor Jezus Christus’. Daaraan doen negen kerken mee die allerlei missionaire initiatieven nemen. We doen overigens weinig echt gezamenlijk. Sinds een paar jaar worden wel de catechisaties van de Nederlands Gereformeerde Kerken, de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (v) samen gegeven. Op evangelisatiegebied geeft onze gemeente in samenwerking met de vrijgemaakte Stadshartkerk in Amstelveen de Alpha-cursus.

Landelijk zit ik in het contact voor samensprekingen. Vanwege mijn volle agenda heb ik alle gesprekken met vrijgemaakten tot nu toe verzuimd. Ik heb wel de gesprekken met christelijke gereformeerden meege maakt.”

Naam: drs. W. van der Schee (1966)

Ambtelijke loopbaan: predikant te Loenen-Abcoude (1993); interim-predikant Amsterdam Zuidwest (per 1 oktober 2006).

Contacten NGK: „In Amsterdam heb ik nu ook te maken met het gezamenlijke platform van kerken, waarin onder meer de Nederlands Gereformeerden zitting hebben. In Loenen waren er informeel altijd al ontmoetingen met Nederlands Gereformeerden uit Breukelen. De officiële gesprekken liepen tot enkele jaren geleden via de Gereformeerde Kerk (v.) in Maarssen-Breukelen. Bij de opheffing van de Gereformeerde Kerk (v.) in Maarssen zijn enkele leden Nederlands Gereformeerd geworden. Een paar jaar geleden is onze gemeente Loenen-Abcoude officieel gesprekspartner van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Breukelen geworden. Zelf lees ik ook al jaren zowel ‘De Reformatie’ als ‘Opbouw’.”

Ds. J. Dekker en ds. W. van der Schee: weerzien na vele jaren.
(foto Jaco Klamer)

Later ben ik me als vanzelf gaan identificeren met het verdriet dat mijn ouders en anderen in de kerk hadden meegemaakt en het onrecht dat hen was aangedaan.”

Bij ds. Van der Schee roept dat beeld geen herkenning op. „In onze familie speelde de kwestie van de Open Brief niet. Ook in de kerk waarin ik ben opgegroeid, in Voorburg, was het geen item. Pas tijdens mijn studie in Kampen maakte ik kennis met de gebeurtenissen uit de jaren zestig. Ik trad die met een zekere openheid tegemoet: waar ging het allemaal over?

Later heb ik min of meer hetzelfde ervaren wat de ondertekenaars van de Open Brief in 1966 moeten hebben meegemaakt: onbegrip over hun bedoelingen. In 1998 schreef ik vanuit een zekere naïviteit in ‘Bij de tijd’ een artikel over het fundament van de kerk, waarin ik onbewust dezelfde taboes schond als indertijd de Open Brief deed. Vervolgens kreeg ik de hele vrijgemaakte wereld over me heen.”

Welk thema dat in de Open brief aan de orde komt, houdt u vandaag de dag vooral bezig?

Ds. Van der Schee: „Het besef dat we als Gereformeerden onderdeel uitmaken van een veel grotere kerk en dat er om ons heen van alles gebeurt, zoals secularisatie en het wegvallen van allerlei vanzelfsprekendheden. Dat dwingt ons om na te denken over wie we als gereformeerden willen zijn. Wat maakt de identiteit van onze kerken uit in het grote samenspel van Christenen in Nederland vandaag? Die vraag kwam ook in de Open Brief aan de orde. Als vraag, waar de opstellers niet direct een antwoord op hadden. Maar die vraag werd uitgelegd als twijfel.”

Ds. Dekker: „De vragen die toen taboe werden verklaard worden nu in alle openheid in de vrijgemaakte kerken gesteld. Dat fascineert me. De Nederlands Gereformeerde Kerken zijn van meet af aan gestempeld door een klimaat waarin die vragen aan de orde konden komen. Nog steeds gaan we open met elkaar in gesprek, vanuit een hartelijke liefde voor het Evangelie en vasthoudend aan het gereformeerde belijden. Ook over vragen die het belijden zelf raken en waarop we niet meteen antwoorden hebben. Dat is heel waardevol. Ik vind het positief dat een belangrijk ‘Anliegen’ van de Open Brief op dat vlak nu ook z’n uitwerking krijgt in de Gereformeerde Kerken (v.). Die brief zou op deze manier nu niet meer in deze kerken hoeven te verschijnen.”

Getuigenis

Wat ds. Dekker onlangs bij herlezing van de Open Brief vooral trof, was het missionaire besef dat eruit sprak. „De verscheurdheid van de kerken staat het getuigenis in de wereld in de weg. Dat aspect is indertijd wel aan de orde geweest, maar ik geloof dat het pas sinds enkele jaren veel meer tot de kerk doordringt wat haar missionaire roeping voor het gemeente-zijn inhoudt. Het gaat niet om een taak die je erbij doet, waar je een commissie voor hebt, maar die wezenlijk is voor je gemeente-zijn.”

Ds. Van der Schee: „Als je terugkijkt, is het opvallend dat dat besef in onze kerken vooral is ontstaan door *E&R* (vereniging *Evangelisatie & Recreatie*, red.). Dat was een beweging van jongeren die met hun geloof naar buiten traden.”

het fascineert me dat de vragen die toen taboe werden verklaard worden, nu in alle openheid in de vrijgemaakte kerken worden gesteld

Ds. Dekker: „Bij ons was het werk van de Evangelische Omroep veel meer een belangrijke factor in het geheel. We ontmoetten daar medechristenen met allerlei achtergronden die zich gedreven voelden om het Evangelie uit te dragen. Daardoor is het missionaire besef steeds meer op de agenda van onze kerken gekomen.”

Catechisatie

Een aspect uit de Open Brief dat momenteel géén thema meer is in de Nederlands Gereformeerde Kerken is volgens ds. Dekker „het relativeren van de eigen kerkelijke exclusiviteit, dat een duidelijk speerpunt van de brief was. Dat zit zo in onze genen dat het na al die jaren geen issue meer is. De schrijvers van de Open Brief spraken genuanceerd over de kerk en de kerkgeschiedenis. Ze noemden de Vrijmaking een daad van gehoorzaamheid en zagen er de leiding van de Geest in, maar waren terughoudend als het ging om de vraag of de Vrijmaking echt het werk van God was.”

Houdt u, ds. Van der Schee, uw catechisanten nog voor dat de Vrijmaking een werk van God was?

Ds. Van der Schee: „Nee, ik zie de Vrijmaking meer als

een bedrijfsongeval uit de kerkgeschiedenis. Waarbij het wel om iets heel belangrijks ging, namelijk om de vraag of God jou werkelijk iets belooft, of dat dat nog maar de vraag is. Het gewicht van de Vrijmaking hoort bij de synodale kerken te blijven liggen, die mensen hebben gedwongen tot een keuze, waarna sommigen besloten zich vrij te maken. Als je het achteraf bekijkt, is het eindeloos triest."

Ds. Dekker: „Dit zijn thema's die jongeren totaal niet meer interesseren. Zij zijn met veel baselere vragen bezig. Hoe kunnen we in deze samenleving - Amstelveen telt 80.000 inwoners en een paar heel kleine kerkjes - het christen-zijn vormgeven? Ik vind het wel van belang dat een christen die rijpt in zijn geloof ook kennisneemt van de kerkgeschiedenis. Waarom zijn we kerk zoals we zijn? We kunnen als Nederlands Gereformeerde Kerken niet in de context van kerkelijk Nederland staan, als we niet een beetje weten wat er in het verleden heeft plaatsgehad, maar dat zijn geen thema's voor de reguliere catechisatie."

de verscheurdheid van de kerken staat het getuigenis in de wereld in de weg

Ds. Van der Schee: „Daar sluit ik me helemaal bij aan. Ik denk dat het een ernstige denkfout is dat de kerkgeschiedenis iets zegt over de vraag waar je naar de kerk moet gaan. Op dit moment gaat het om onze kerkelijke positie in de samenleving van nu. Dat heeft alles te maken met onze missionaire roeping, de drive om ons bezig te houden met de mensen om ons heen. Ik heb het gevoel dat we met het wegvallen van de oude vrijgemaakte visie op de kerk de laatste jaren heel natuurlijk zijn opgeschoven naar de plek die in eerste instantie door de schrijvers van de Open Brief werd ingenomen."

Ds. Dekker: „Het gaat daarbij inderdaad om wat de onderkeners van de Open Brief indertijd bewoog. Zij kregen zelf echter het verwijt dat ze met hun missionaire visie in de richting van de Wereldraad van Kerken opschoven: een oecumene waarbij de waarheid van het belijden werd gerelativeerd. Wat jij nu noemt als het om missionaire gemeente-zijn gaat, en wat ik ook bedoel, betreft veel meer de contacten met de wereld zelf, niet met een bepaalde internationale oecumenische beweging waarvoor mensen terecht huiverig waren."

Welk ideaalbeeld hebt u als het gaat om het missionaire bewustzijn van de kerk?

Ds. Van der Schee: „Dat mensen in de kerken er van binnenuit van overtuigd zijn dat missionair spreken met anderen echt bij het kerk-zijn hoort. Die ontwikkeling mag van mij nog wel een paar stappen verder gaan dan nu het geval is. Als we die weg inderdaad gaan, merken we vanzelf hoe die er dan uit gaat zien."

Ds. Dekker: „Ik vind het treffend dat de schrijvers van de Open Brief telkens uitspreken: Wij weten niet hoe de weg gaat, maar we zijn als Abraham geroepen om op pad te gaan, in vertrouwen. We weten niet waar God ons als kerken zal brengen. Het is wezenlijk om dat bij het doordenken van dit thema steeds voor ogen te houden."

Dilemma's

De Amstelveense predikant signaleert het gevaar dat bij het spreken over de missionaire roeping van de gemeente valse dilemma's worden opgeroepen. „We moeten oppassen dat we geen zaken tegenover elkaar gaan zetten: missionair zijn tegenover het bouwen aan de eigen gemeente. Ik geloof veel meer dat beide aspecten moeten worden geïntegreerd: bouwen naar binnen toe en missionair zijn naar buiten toe zijn twee kanten van dezelfde zaak. Door alle aandacht voor de missionaire taak dreigt de aandacht voor het pastoraat in de eigen gemeente soms onder te sneeuwen. Als je gemeenten helemaal wilt omvormen om er voor anderen te kunnen zijn, doe je veel werk van de Geest in bestaande gemeenten tekort."

Ds. Van der Schee: „Beide aspecten zijn inderdaad helemaal met elkaar verweven. Hoe kun je denken dat je mensen binnen kunt halen in een kerk die niet als gemeenschap functioneert?"

Ds. Dekker: „Ik denk dat beide kerken op dit punt nog wel wat theologisch huiswerk hebben te doen. In die doordenking moeten we de kracht van ons gereformeerd zijn nadrukkelijk verdisconteren. We focussen soms zo snel op de praktijk dat we de theologische doordenking dreigen over te slaan. Dat zie ik ook als het gaat om de bezinning op de verhouding tussen gereformeerd en charismatisch. In discussies daarover worden heel snel grote woorden gesproken, zonder dat er een echt theologisch debat plaatsvindt."

Kerkelijke eenheid

Over kerkelijke eenheid zijn de beide predikanten minder optimistisch dan de schrijvers van de Open Brief waren.

Ds. Dekker: „Ik proef bij hen een zeker optimisme als het gaat om organisatorische eenheid op landelijk niveau, die vooral vanuit missionair oogpunt van belang is. De praktijk heeft die gedachte gelogenstraft. Zodra we denken dat we landelijke kerkelijke eenheid organisatorisch sluitend kunnen krijgen, grijpen we boven onze macht. Fusieprocessen op dat niveau hebben in de kerkgeschiedenis ook niet zo heel veel zegen gebracht. Ik verwacht meer van de plaatselijke contacten. Het zal per plaats verschillen welke mogelijkheden je hebt voor samenwerking. Dat houdt me wel bezig. We zijn kerk in Amstelveen en hier ontmoeten we elkaar."

Intussen worden op landelijk niveau als gevolg van gesprekken belangrijke zaken op papier gezet. Dat kan eraan bijdragen dat het klimaat van de contacten tussen onze kerken verbetert. Ik verwacht er niet van dat het tot een nieuwe fusie van kerken leidt, maar vind het positief als het plaatselijke kerken instrumenten in handen geeft om elkaar te vinden. Als ze daarin niet geremd maar gestimuleerd worden, gaat daar zegen van uit."

Ds. Van der Schee: „Als Christenen zijn we verplicht te werken aan serieuze contacten met iedereen die ook bij Hem hoort. Landelijke verbanden zijn wat dat betreft faciliterende verbanden. Zo hoort het ook."

Ds. Dekker (lachend): „Dat is typisch Nederlands Gereformeerd gedacht."

Michiel Bakker is lid van de Gereformeerde Kerk (v) van Harderwijk en journalist.

Veertig jaar gescheiden kerkelijk leven

Gegroeid en groeiend vertrouwen

Veertig jaar geleden las ik op mijn studentenkamer in Wageningen de Open Brief (OB) en ik werd er niet vrolijk van. Op 31 oktober 1966 schreven 25 leden van de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt (GKv) een OB aan de Tehuisgemeente van Groningen. Predikant van deze gemeente was de in 1963 door de kerkenraad van Groningen-Zuid geschorste ds. A. van der Ziel.¹ De OB was niet alleen bedoeld om ds. A. van der Ziel en zijn gemeente een hart onder de riem te steken, maar bevatte ook een oproep aan de GK(v) om te streven naar eenheid met de Gereformeerde Kerken (synodaal) in Nederland (GKN).

K. Mulder ■

De brief verscheen in een gespannen kerkelijk klimaat binnen de GK(v).² De handhaving van de christelijke leer, zoals geformuleerd in de gereformeerde belijdenis, was bij een minderheid in de GK(v) in geding. Bovendien werd, vooral in publicaties van ds. B.J.F. Schoep, opsteller en ondertekenaar van de OB, versmalend gesproken over het 'fundament van de kerk'. Met het oog op kerkelijke eenheid werd door hem 'Christus als fundament van de kerk' bepleit in plaats van 'de Heilige Schrift als fundament van de kerk'.³ En in de derde plaats was er sprake van independentisme, d.w.z. dat bepaalde kerken en ambtsdragers zich de vrijheid veroorloofden om zich niet te houden aan uitspraken van meerdere vergaderingen.

In de zestiger jaren van de vorige eeuw was ik met de meerderheid binnen de GK(v) van mening dat met het noemen van deze drie punten de belangrijkste oorzaken van de breuk onder woorden zijn gebracht.

Kerkvisie

Later besepte ik dat de versmalde kerkvisie en de dwingende manier waarop door de meerderheid in de GK(v) werd gesproken over de doorgaande reformatie, eveneens in niet geringe mate bijdroegen aan het ontstaan van de crisissfeer. Dat het kerkvergaderend werk van Christus in Nederland sinds 1944 vrijwel uitsluitend plaatsvindt in de GK(v) is weliswaar geen uitspraak die in onze officiële kerkelijke papieren staat vermeld, maar wel een opinie die decennialang kenmerkend was voor de hoofdstroom binnen deze kerken.

Deze nieuwe visie op de kerk leidde tot de zogenaamde 'doorgaande reformatie'. Veel gereformeerde organisaties werden opgericht, waaraan vrijwel uitsluitend gereformeerd vrijgemaakten konden deelnemen, omdat anderen wegens 'kerkelijke ongehoorzaamheid' hiervoor ongeschikt werden verklaard. Wie zich als 'vrijgemaakte' afzijdig hield en bleef deelnemen aan 'interkerkelijke organisaties', werd beschouwd als 'niet goed gereformeerd'. Ook na de breuk hebben velen in de GK(v) jarenlang een sterke dwang ervaren om zich te conformeren aan de versmalde kerkvisie en de daaruit voortvloeiende gedachten over de doorgaande reformatie. Wie zich niet conformeerde, ontmoette wantrouwen. Velen hebben onder dit exclusivisme geleden en voor sommigen was dit een reden om de GK(v) te verlaten.⁴ Inmiddels hebben velen in de GK(v) een ruimere visie op de kerk en zijn in de meeste gereformeerde organisaties ook gereformeerde belijders uit andere kerken welkom als lid.

Uitgebleven verootmoediging

De Generale Synode (GS) van Amersfoort-West 1967 sprak uit dat er een onaanvaardbare tegenstrijdigheid is tussen enerzijds instemming met de belijdenis en anderzijds de ondertekening van de OB. Sommige ondertekenaars gaven aan zich niet te kunnen vinden in de uitleg die de synode gaf aan enkele passages in de OB. Maar in het kerkelijk klimaat van toen was er weinig bereidheid om de ondertekenaars naar hun bedoeling te beoordelen. De uitspraak van de GS had tot onvermijdelijk gevolg dat de breuk zich in veel plaatselijke ker-

¹ Ds. A. van der Ziel voerde in Groningen samentrekingen met de GKN tegen het uitdrukkelijk verbod van zijn kerkenraad in en werd geschorst toen hij er niet mee wilde breken. Ds. Van der Ziel stichtte een eigen gemeente, de Tehuisgemeente te Groningen.

² Zie A. Kamsteeg, *Een breuk te ver*, Kampen 1994, 18.

³ Zie J. Douma, *Hoe gaan wij verder?*, Kampen 2001, 34.

⁴ Vgl. J. Douma, a.w., 161.

⁵ Zo heb ik bij mijn kerkenraad in Wageningen aangedrongen op schorsing van drs. H. de Jong als predikant, o.m. omdat hij sympathiseerde met de inhoud van de OB. Pas in 2001 heb ik mij hierover veroortmoedigd en publiek schuld erkend.

⁶ Opvallend is dat er in deze periode wel sprake is van een sterke groei van buitenlandse contacten.

⁷ Drs. H. de Jong, *Nederlands Dagblad*, 18 september 2006

⁸ De resultaten van de gesprekken zijn te lezen in de rapporten van DKE aan de GS van Zuidhorn 2002 en aan de GS van Amersfoort-Centrum 2005, opgenomen als bijlagen in de Acta.

⁹ Rapport CCS aan LV Lelystad 2004, deel binnenland, paragraaf 3.4

ken ging voltrekken, dat ondertekenaars en sympathisanten als ambtsdrager werden geschorst⁵ en kerken buiten het kerkverband raakten.

Inmiddels is er binnen de GK(v) sprake van een groeiend besef dat lang niet alle maatregelen die volgden op de synode-uitspraak van 1967 over de OB goed zijn geweest. Binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) zijn nog steeds ambtsdragers en gemeenteleden die gewond zijn door de schorsingen en andere maatregelen. Maar helaas is er binnen de GK(v) nog weinig sprake van openlijke erkenning van schuld en van publieke veroortmoediging over gemaakte fouten en aangedaan onrecht. Terwijl zo'n erkenning en veroortmoediging ons dichterbij Christus en dichterbij elkaar kan brengen. Anderzijds zijn er ook binnen de GK(v) personen die de pijn van de breuk met zich meedragen en het betreuren dat er binnen de NGK zo weinig berouw en veroortmoediging wordt getoond over de afwijkingen van de belijdenis en het niet nakomen van kerkelijke afspraken, als oorzaken van de crisis.

Tijd nog niet rijp

De eerste 25 jaar (tussen 1967 en 1993) waren er op landelijk niveau geen kerkelijke contacten tussen de GK(v) en de NGK. Aan beide kanten kunnen daarvoor de pijn over de geslagen breuk en de overtuigdheid van het eigen gelijk als oorzaken worden genoemd. Bovendien heeft de hiervoor genoemde kerkvisie binnen de GK(v) lange tijd de contacten van 'vrijgemaakten' met andere christenen en andere kerken in het binnenland bemoeilijkt.⁶ Binnen de NGK was er een gevoel van opluchting over wat iemand bij de NGK nog onlangs typeerde als 'onder de repressie vandaan'.⁷ De enige keer dat in deze periode de relatie met de GK(v) nadrukkelijk op een kerkelijke vergadering aan de orde kwam, was op de Landelijke Vergadering (LV) van Wezep 1978. Daar is uitvoerig gesproken over een vraag aan de LV tot het doen uitgaan van een verzoek tot contact en samenspreking aan de GS van de GK(v). De LV besloot een dergelijk verzoek niet te doen uitgaan, o.m. omdat zij vreesde dat een afwijzende reactie van de GS toenadering tussen plaatselijke kerken zou bemoeilijken. De

tijd was kennelijk nog niet rijp voor kerkelijke contacten op landelijk niveau.

Groeiende toenadering

Landelijke gesprekken op deputatenniveau kwamen er pas vanaf 1994, nadat GS Ommen 1993 deputaten voor kerkelijke eenheid (DKE) opdracht gaf te onderzoeken, 'of er mogelijkheden zijn contact te leggen met de NGK, en zo ja op welke manier'. GS Berkel en Rodenrijs 1996 concludeerde echter dat de resultaten van de in 1994/1995 gehouden gesprekken teleurstellend waren en gaf geen nieuwe opdracht aan deputaten tot voortzetting van de gesprekken. LV Doorn 1998 van de NGK deed een klemmend beroep op de GK(v) om onbevangen te proeven, welke contacten wel en welke niet mogelijk zijn. GS Leusden 1999 gaf DKE opdracht om in een ontmoeting met de Commissie voor Contact en Samenspreking (CCS) door te spreken over de besluiten van LV Doorn 1998 en GS Leusden 1999. Dat leidde tot een nieuwe reeks vruchtbare gesprekken, die nog steeds voortgaan.

De meeste gesprekken gingen over de binding aan de belijdenis, de ruimte die er nodig is voor de formulering van de leer en het fundament van de kerk.⁸ Op een aantal punten is op deputatenniveau belangrijke overeenstemming bereikt.

Binding en ruimte

In de gesprekken werd duidelijk, dat er sprake is van een spanningsveld bij het nadenken over de vraag hoe we in de kerken zorg moeten dragen voor de eenheid in de leer. Het betreft de spanning tussen een te strakke en een te losse binding aan de belijdenis. De NGK vreesde confessionalisme bij de GKV, terwijl de GK(v) bang was voor te veel vrijheid bij de NGK.

In de jaren van gesprekken is veel van die angst weggenomen. Uitvoerig is gesproken over het belang van binding en het belang van ruimte. Dat ambtsdragers zich moeten binden aan de belijdenis is van belang met het oog op de bescherming van de gemeente tegen dwaalleer. In de kerken mag van ambtsdragers een onbekrompen en loyale binding aan de belijdenis gevraagd worden.

Ruimte met betrekking tot de formulering van de leer is van belang omdat de kerk de waarheid van de Schriftopenbaring nooit heeft uitgeput. Ons kennen van die waarheid is evenals ons denken beperkt. De confessie is geen bundel tijdloze waarheden. Daarvoor is de keuze van de onderwerpen, de inhoud en de invalshoek te sterk bepaald door de historische context van haar ontstaan. Er blijft ruimte voor nadere uitwerking, toespitsing en aanvulling in verschillende tijden en situaties.

Openheid voor kritische bezinning op de inhoud, voor het kiezen van andere invalshoeken, en het leggen van andere accenten, heeft

Het moderamen van de Generale Synode van Amersfoort-west 1967, vlnr: ds. Joh. Francke, ds. D. Deddens, ds. J.F. Heij en ds. D. Vreugdenhil.

alles te maken met gehoorzaamheid aan en eerbied voor het Woord van God. Er is sprake van confessionalisme als we daar moeite mee hebben.

Gemeenschappelijke vragen

DKE en CCS kwamen samen tot het inzicht en de erkenning dat veel vragen m.b.t. de manier waarop je de binding aan de belijdenis regelt en zorg draagt voor de eenheid in de leer, *gemeenschappelijke* vragen zijn, die om gezamenlijke bezinning vragen. Dit inzicht en deze erkenning hebben in belangrijke mate bijgedragen aan de groeiende toenadering tussen GK(v) en NGK.

Toenemend gebrek aan innerlijke, geestelijke verbondenheid met de inhoud van de belijdenis, wordt zowel in de GK(v) als in de NGK geconstateerd en is daarom eveneens een *gemeenschappelijke* zorg.

DKE en CCS zoeken samen (in opdracht zowel van LV 2004 als GS 2005) naar een weg om de bezinning op de inhoud van de belijdenisschriften een structurele plek te geven op kerkelijke vergaderingen.

Omgaan met verschillen

In de kerkelijke praktijk binnen GK(v) en NGK wordt niet op eenzelfde manier met de binding aan de belijdenis omgegaan. De GK(v) vindt het waardevol dat ambtsdragers hun binding aan de belijdenis met een handtekening bekrachtigen, vooral met het oog op de bescherming van de gemeente. Binnen de NGK wordt geaccepteerd, dat een klein aantal kerken niet de praktijk van ondertekening kent.⁹ Overigens is het goed te bedenken dat ook deze kerken zich wel uitdrukkelijk hebben gebonden aan de belijdenis van de kerk door in te stemmen met de preambule van het Akkoord van kerkelijke samenleven.

Een ander verschil betreft het omgaan met concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis. Van de kant van de NGK wordt benadrukt dat een ambtsdrager niet gauw geschorst zal worden, wanneer geen sprake is van aantasting van het ene fundament, Jezus Christus, of als de afwijking het bouwen op dit ene fundament niet verhindert. Van de kant van de GK(v) wordt erkend dat nimmer snel tot schorsing overgegaan zal worden, maar ligt tegelijk meer accent op de bescherming van de gemeente tegen dwaalleer.

Overigens is in de gesprekken gebleken dat waar de CCS Christus als fundament noemt, dit niet beperkend is ten aanzien van het geheel van de Schriften. "Als we zeggen 'Christus alleen', dan is dat de Christus der Schriften, van de leer van de apostelen en de profeten."¹⁰

Genoemde verschillen zijn belangrijk genoeg om er verder over door te spreken en te proberen dichter bij elkaar te komen. Dat betekent echter niet dat op alle punten volledige over-

eenstemming vereist is voor kerkelijke eenheid gerealiseerd mag worden.

Op basis van vertrouwen verder

De betekenis van de landelijke gesprekken ligt niet alleen in de bereikte overeenstemming op een aantal belangrijke punten. Ze hebben ook het vertrouwen doen groeien dat de GK(v) en de NGK als kerken van Christus willen leven naar Gods Woord en met een onbekrompen en loyale binding aan de gereformeerde belijdenis. Dat gegroeide vertrouwen is van grote betekenis voor de voortgang van de gesprekken en mag worden gezien als een geschenk van Gods Geest.

***inmiddels is er binnen de GK(v)
sprake van een groeiend besef dat
lang niet alle maatregelen die
volgden op de synode-uitspraak van
1967 over de OB goed zijn geweest***

In de komende maanden zal op deputatenniveau gesproken worden over hermeneutische vragen die verband houden met de relatie vrouw en ambt. Gelukkig is in de GKV de laatste jaren meer openheid gekomen voor bezinning op hermeneutische vragen. Binnen de NGK is al langer nagedacht over deze vragen, zoals blijkt uit het rapport vrouwelijke ouderlingen en predikanten.¹¹ DKE heeft hierop gereageerd en is van mening dat in het rapport het Schriftverstaan onvoldoende aansluiting vindt bij de Schriftuitleg.¹² Volgens GS 2005 vormt de uitspraak van LV 2004 dat het bijbels verantwoord is om de ambten van ouderling en predikant ook voor zusters open te stellen - een uitspraak die gedaan werd op basis van het rapport vrouwelijke ouderlingen en predikanten - een ernstige barrière voor het onderlinge contact. In een gezamenlijke bezinning hopen we onder de zegen van de Here verder te komen in het begrijpen van wat God in zijn Woord ons te zeggen heeft met betrekking tot de vragen waarvoor we gemeenschappelijk staan. Zowel landelijk als plaatselijk is er sprake van groeiend vertrouwen, contact en samenwerking tussen GK(v), NGK en CGK. Daarvoor past dank aan God. We hebben elkaar nodig om steeds meer van de waarheid te leren kennen.¹³ Christus zelf heeft gebeden om eenheid, opdat er in de wereld meer erkenning komt van Hem als de Messias.¹⁴

Drs. Klaas Mulder is lid van Gereformeerde kerk (v) van Amersfoort-Centrum en secretaris van Deputaten Kerkelijke Eenheid van de Gereformeerde kerken (v).

¹⁰ Zie rapport DKE aan GS Zuidhorn, 1e aanvulling, p.6

¹¹ Het rapport is te downloaden van www.ngk.nl

¹² Opgenomen als bijlage in het rapport van DKE aan GS Amersfoort 2005

¹³ Efez. 3:18

¹⁴ Joh. 17:21, 23

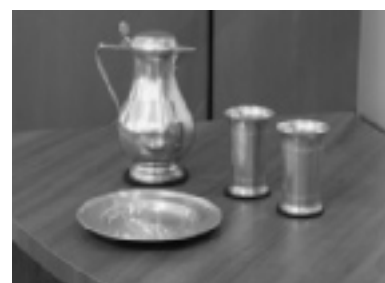
‘Door het avondmaal werd de breuk overwonnen’

p o r t r e t

Samenwerkingsgemeente NGK-GKV Zaandam is koploper in Nederland

Het avondmaal is in de gereformeerde traditie vaak een breekijzer geweest. Liepen standpunten uiteen, dan werd er niet zelden gevonden dat men niet meer met elkaar aan dezelfde avondmaalstafel kon aanzitten en scheidden wegen zich. In Zaandam zag ds. Jaap van den Bos (GKv), predikant van de samenwerkingsgemeente NGK-GKv het omgekeerde gebeuren. Tot zijn diepe ontroering. ‘Vanaf het moment dat we hier met elkaar het avondmaal gingen vieren, werd de breuk overwonnen. We gaven het brood en de wijn aan elkaar door en zeiden tegen elkaar: ‘zoals ik deel in de verzoening van Christus, deel jij er ook in’. Toen kwam er heling. Verzoening. Alles veranderde.’

M. de Rooij-Visser ■

‘Welkom in deze gezamenlijke dienst van NGK en GKv’. Het is zondagmiddag 1 oktober 2006, 16.30 uur. Ruim tachtig gemeenteleden uit beide kerkverbanden zijn deze middag samengekomen in het kerkgebouw aan de Botenmakersstraat in Zaandam. Hier vinden sinds begin dit jaar alle diensten van beide kerkverbanden gemeenschappelijk plaats. Dat betekent dat de broeders en zusters na veertig jaar weer naast elkaar in dezelfde oude, houten kerkbanken zitten van het monumentale kerkje, nu eigendom van de NGK. Vanwege de gevoeligheden die dit met zich meebrengt én om praktische redenen - het halletje is te klein, een keuken is er niet en er zijn geen bijzalen - hebben GKv en NGK de wens uitgesproken om samen opnieuw te beginnen in een nieuwe ruimte.

Wonder

Voor deze middagdienst is in het kleine halletje bij de ingang een informatieblad uitgedeeld. Daarop staat beknopt en helder hoe de dienst eruit ziet. Op de tweede helft staat kort weergegeven waar de preek over gaat. Die gaat ‘over de dodelijke beweging van mensen en de reddende beweging van Jezus Christus’. Dit naar aanleiding van zondag 5 en 6 van de Heidel-

bergse Catechismus en de bijbellezing uit Romeinen 5. Op de liturgie staan verder psalmen en gezangen, waaronder één in beurtzang van mannen en vrouwen. Voorganger is ds. Jaap van den Bos. Hij is van gereformeerd-vrijgemaakte huize en in 2004 door NGK en GKv unaniem beroepen als predikant voor de te vormen samenwerkingsgemeente. Hij stapte in een samenwerkingsproces waarin al jaarlijks een aantal gezamenlijke diensten en avondmaalsvieringen werd gehouden. Zelf bediende hij eind november 2004 voor het eerst een gezamenlijke viering. Dat maakte grote indruk op hem. ‘Juist het gezamenlijk avondmaal heeft het denken van de gemeenten positief beïnvloed. Minder denken vanuit de problemen en lastige vragen, en meer vanuit het vertrouwen op God: wat zal Hij nog meer geven?’ Dat is de afgelopen twee jaar al veel geweest. Zo worden behalve de kerkdiensten nu ook de kerkenraadsvergaderingen gezamenlijk gehouden. Huisbezoek vindt in principe plaats door twee ouderlingen, één van GKv- en één van NGK-huize. Verzoeken van gemeenteleden die alleen door een ouderling van hun eigen kerk willen worden bezocht, worden gehonoreerd. En ja, die zijn er, vertelt oud-GKv-kerkenraadslid Egbert Boerma. Overigens blijven er officieel twee kerken bestaan. Ds. Van den Bos:

‘We zijn een samenwerkingsgemeente die zover gaat als binnen de huidige kaders mogelijk is. Geen fusiegemeente.’

Weldaad

Deze middag zit er een handvol kinderen in de kerk, verder lijkt elke leeftijdsgroep gelijk vertegenwoordigd. Voor de dienst wordt er druk gepraat. Aan niets is te merken dat deze gemeente twee jaar geleden voorzichtig begon met een beperkt aantal gezamenlijke diensten. ‘Soms betrap ik me er nog wel op dat ik denk in ‘wij’ en ‘zij’, vertelt Jetty Boerma (65) later. ‘Je kunt het vergelijken met er opeens een stuk familie bij krijgen, waarmee je de olieballen gaat bakken. Je moet elkaar nog meer leren kennen.’

Bij de jongeren lijkt dat veel minder te spelen. Sjoerd Bronsema (30) is lid van de gezamenlijke jongeren bijbelstudieclub: ‘In het begin was je je tijdens verenigingsavonden nog wel bewust van de kerkelijke achtergrond van de ander. Maar dat vervaagt heel snel.’ Jacqueline Woonings (23): ‘Natuurlijk zijn er verschillen tussen ons. Maar die hebben meer met personen te maken dan met kerkverbanden. Toen we eenmaal samengegaan waren, was het alsof het altijd zo had moeten zijn.’

‘We hebben geleerd’, vat Jetty Boerma het proces van de afgelopen jaren samen. ‘Onder andere van de manier waarop zij met elkaar omgaan. De vriendelijkheid van de NGK’ers is een weldaad. Ik heb ontdekt dat de confessionele betrouwbaarheid waaraan wij vrijgemaakten zo hechten, even goed aanwezig kan zijn in een kerkverband dat dat anders organiseert.’ Ds. Van den Bos: ‘Het is in de NGK mogelijk om in het kerkverband te blijven, terwijl je je vraagtekens zet bij een aantal ontwikkelingen. Dat vraagt een heel andere manier van denken. Het is mij opgevallen dat bij een probleem in de GKv wordt gedacht: hoe kunnen we dit ethisch correct afhandelen, wat zijn de stappen die we nemen? In de NGK wordt veel meer gedacht in pastorale categorieën: wat is hier aan de hand en waar zitten mensen in hun geestelijk leven dat dit kan gebeuren?’

‘Wie is Jezus voor jou?’ begint ds. Van den Bos zijn preek. ‘Het is behalve een trendy vraag, ook een lastige vraag. Hij is zo erg vanuit de mens gedacht. Maar het is ook een heel belangrijke vraag. Want als je niet weet wie Jezus voor je is, dan mag je je met recht ongerust maken.’

Ds. Jaap van den Bos is niet alleen aangetrokken om het samenwerkingsproces te begeleiden, maar ook en vooral om de missionaire taak van de gemeente gestalte te geven. ‘Samenwerking is natuurlijk hartstikke goed, maar laten we onze *core-business* als kerk niet vergeten. Jezus was missionair en daarom willen wij dat ook zijn. Als we om ons heen kijken, zijn er zoveel mensen die op hun ondergang af denderen.’ Daarom is wat Van den Bos

betreft werken aan kerkelijke eenheid goed, ‘maar je missie verstaan, is nog beter’. ‘Hier in Zaandam is samenwerking levensnoodzakelijk om een aantrekkelijke gemeente van Christus te zijn. Maar als je in een omgeving zit met twee enthousiaste, goed lopende kerkgemeenschappen, zou ik zeggen: wees lekker kerk, erken elkaar en stel het avondmaal voor elkaar open. En spreek vooral goed af, wie in welk gedeelte van de stad missionaire activiteiten organiseert.’

‘Als je het op eigen kracht doet, dan krijg je ook wat je op eigen kracht vermag. Maar geef je het over aan Jezus, dan krijg je zo onnoemelijk veel! Ook als we het over kerkelijke eenheid hebben. Kijk je naar wat je zelf kunt doen, dan zie je vooral heel veel problemen. Als je alles netjes wilt afbakenen, dan raak je verstrikt. Maar durf je verder te kijken? Te vertrouwen?’

‘In 2005 - we waren al bezig met gecombineerde diensten - is er een gezamenlijke gemeenteavond gehouden waarin we een streep onder het verleden hebben gezet, vertelt Jetty Boerma. ‘Dat was goed.’ Die avond zijn de pijn en de moeiten van de breuk en daaropvolgende gebeurtenissen bespreekbaar gemaakt. Er waren gemeenteleden die hun excuus hebben aangeboden over hun eigen opstelling in die jaren en de tijd erna. Ds. Van den Bos: ‘Dat hebben we samen voor God gelegd en dat heeft, zeker bij een aantal mensen, de lucht geklaard.’ Hij is even stil, en vervolgt dan: ‘Het is natuurlijk een heel spannend proces dat we hier doormaken: durf je het verleden los te laten en durf je je te laten aanraken door de heling van Jezus. Ik denk dat vooral vrijgemaakten op dat vlak mogen groeien. Die laten hun blik nogal al eens vangen door verschillen en problemen, en denken minder snel vanuit genade, verwondering en zegen.’

‘Het vreemde is dat we als christenen het eelt op onze knieën bidden om kerkelijke eenheid. Maar wordt gebed verhoord, dan ziet men alleen de problemen. Een samenwerkingsgemeente wordt toch vaak gezien als het lastige jongetje van de klas. Als een aanhangwagentje achter twee auto’s. Je past je aan de langzaamste aan en bent voor allebei een probleem. Laten we daar alsjeblieft mee ophouden! Zie problemen als mogelijkheden om te groeien en durf de zegeningen te zien. Het is Van de Bos’ adagium dat telkens terug komt. Ook in zijn preek deze zondagmiddag. Hij besluit zijn preek:

‘Laten we ons toevertrouwen aan Jezus, in de volle verwachting van de zegen die Hij ons gaat geven. Want Hij is alles, maar dan ook alles. De heling van gebrokenheid, tot een volkomen verlossing. Ontvang Hem als een kado. Met hartelijke liefde gegeven. Amen.’

Miriam de Rooij-Visser is lid van de Nederlands Gereformeerde Kerk van Utrecht en lid van de Opbouwredactie zie: <http://zaandam.gkv.nl>

Van Amsterdam tot Zwolle samen onderweg

Parallel aan de groei in de contacten op landelijk niveau zijn de afgelopen jaren ook de contacten tussen plaatselijke NGK- en GK(v)-gemeenten in aantal en intensiteit toegenomen. In plaatsen waar zowel een GK(v) als een NGK is, heeft circa eenderde van de gemeenten contact met elkaar. Een aantal voorbeelden van bruggen over de breuk, in volgorde van de mate van voltooiing:

A.P. de Boer ■

Zaandam: Eén (samenwerkings)gemeente gevormd met één predikant; veel onderdelen van het gemeentelijk leven zijn geïntegreerd, integratie van de overige onderdelen is het streven.

Deventer: Kanselruil, gezamenlijke diensten, avondmaal open voor elkaars leden, gezamenlijk kerkblad; plannen voor catechese, jeugd- en kringenwerk in gezamenlijkheid; op weg naar één (samenwerkings)gemeente (ook met CGK).

Barneveld/Voorthuizen, Wezep: Vanuit wederzijdse erkenning als kerken van Jezus Christus op grond van geconstateerde eenheid in geloof en belijden op weg naar kanselruil, gezamenlijke diensten, toegang tot avondmaal.

Enschede, Gorinchem, Leerdam, Nijverdal: Overeenstemming op belangrijke punten van geloof, belijden en kerkregering geconstateerd en vastgelegd (in Gorinchem ook met CGK). Inzet gericht op wederzijdse erkenning als gemeenten van Jezus Christus, o.m. tot uiting komend in kanselruil en het openstellen van de avondmaalstafel voor elkaars leden.

Amersfoort, Breda/Rijsbergen, Hattem, Langerak, Neede, Zwolle: Gesprekken op kerkenraadniveau met als inzet te komen tot wederzijdse erkenning als kerken van Jezus Christus.

Leidsche Rijn: Het missionaire gemeentestichtingproject Rijnwaarde wordt gezamenlijk gedragen en uitgevoerd (ook met CGK).

Amsterdam/Amstelveen: Samenwerking van negen kerken (waaronder GKV en NGK) in het missionaire project 'Amsterdam in beweging voor Jezus Christus', op basis van overeenstemming over een visiedocument en gericht op een beweging van christelijke gemeenten die groeien, zich vermenigvuldigen en dienstbaar zijn aan de stad. Geïntegreerde catechisaties van CGK, NGK en GK(v).

Almkerk-Werkendam, Doetinchem, Doorn/Driebergen: Verkennende gesprekken op kerkenraadniveau in en/of gezamenlijke gemeentelijke activiteiten.

Ds. Jaap van den Bos: 'Durf je het verleden los te laten en je laten aanraken door de heling van Jezus?'

Broers van hetzelfde huis

briefwisseling

Een open briefwisseling

A.P. en E.A. de Boer ■

Beste Erik,

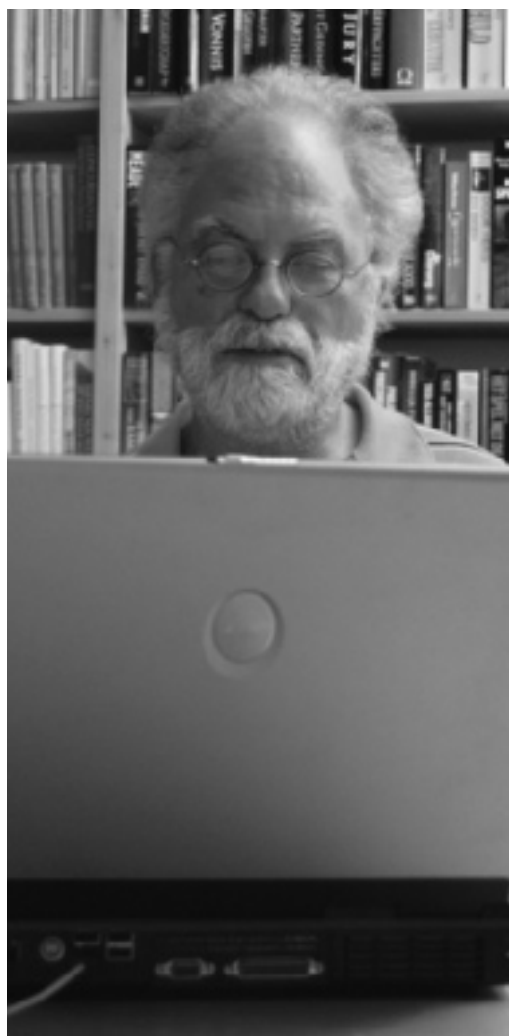
We spraken af, elkaar te schrijven over hoe we naar elkaars kerken kijken. Waar we blij mee zijn en waar we het voelen knellen. Dat weten we wel zo'n beetje van elkaar, maar ter gelegenheid van dit bijzondere nummer (voor mij een teken van hoop!) laten we ook anderen in ons hart kijken. Met alle risico's die een open brief meebrengt.

Mijn kijk op de vrijgemaakte kerken wordt mede bepaald door onze gedeelde geschiedenis. Jij en ik zijn in dubbel opzicht kinderen van hetzelfde huis. In een vrijgemaakt gezin en in een vrijgemaakte kerk heb ik de Here leren kennen, en daar ben ik onze ouders en de kerk van mijn jeugd tot vandaag toe dankbaar voor. Ik was rond de twintig, toen de breuk door de vrijgemaakte kerken trok. De pijn daarvan is nooit meer helemaal weggegaan en de lidtekens liggen vlak onder de oppervlakte, merk ik steeds weer. Regelmatig speur ik de lucht af naar wolkjes als eens mans hand: zijn er tekenen dat de breuk kan worden geheeld? Mijn oud-collega Andries Knevel had wel een beetje gelijk, als hij de Nederlands Gereformeerden in zijn omgeving steevast aansprak met: 'jullie Vrijgemaakten'. Want met velen van mijn generatie en die daarboven zit ik met tal van vezels en banden vast aan de vrijgemaakte kerken.

Maar belangrijker voor mijn kijk op jullie kerken dan mijn ervaringen van vroeger, is het besef dat God ook daar is doorgegaan met zijn werk. De vrijgemaakte kerken zijn voor mij kerken van Jezus Christus, waar zondag aan zondag zijn evangelie klinkt, waar pastoraal geworsteld wordt om het geloof en het leven van kinderen van God en missionair om het behoud van mensen die Jezus niet kennen. 'Lichtelijk te kennen' als onvolmaakte, maar ware kerken van onze Heer.

Waar heb ik het desondanks moeilijk mee, als ik naar jullie kijk? Met het feit dat het jullie niet lukt om van kerkelijke besluiten uit de jaren zestig te zeggen: dat had niet zo gemogen. Ik weet dat jij daar ook aan lijdt. Dat je toen op veel plaatsen geen ouderling kon worden, als je geen GPV stemde of je kinderen niet op de vrij-

gemaakte school deed, is voor veel vrijgemaakten van nu onvoorstelbaar. Net als het feit dat één synodebesluit over de Open brief via de transportband van het kerkverband de scheur door het hele land trok. Niet meer voor te stellen anno 2006. Het lijkt erop, alsof die gebeurtenissen van toen geleidelijk uit het collectieve kerkelijke geheugen worden gebannen. Maar verdringing breekt je vroeger of later op. Als mensen en als kerken. En dan denk ik: waarom

Ad de Boer: 'Jullie worden wel een slag evangelischer, maar blijven volgens mij goed gereformeerd.'
(foto Hans-Lukas Zuurman)

is het toch zo moeilijk te zeggen: dat had niet zo moeten? Waarom kost het kerken zoveel moeite om voor het aangezicht van God en mensen kwetsbaar te zijn?

En wat te denken van de slachtoffers van toen? Van de mensen die toen geschorst, uit het kerkverband of uit de schoolvereniging gezet zijn, sterft er elk jaar een aantal. Maar er zijn er nog: ds. Gert van den Brink (83) die met zijn gemeente van Eindhoven zonder vorm van proces uit het kerkelijk jaarboekje werd gestreept; Wim Wijnia (80) uit Rotterdam die zijn liefde en offers voor het gereformeerd onderwijs beantwoord zag met uitsluiting uit de schoolvereniging; ds. Gerrit van Atten (75) uit Zwijndrecht, geschorst, omdat hij de buiten verband gezette kerken niet wilde loslaten en nog zoveel anderen. Hoe lang moeten ze nog wachten? Zullen ze het nog meemaken?

Moeite heb ik ook met jullie zware accent op de rol van de synode ten koste van de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente. Ik ben op catechisatie groot geworden met het boekje van ds. H. van Tongeren over de Vrijmaking: *Bewaard bevel*. Ik weet niet, of dat ook in jouw tijd nog verplichte lesstof was, maar daarin werd erop gehamerd, dat het hoogste gezag in de kerk berust bij de plaatselijke kerkenraden, onder de heerschappij van Christus. Ik zie bij jullie gelukkig een ontwikkeling die steeds minder synodaal wordt, maar wat gaat het langzaam! Hoe kan het toch, dat synodeleden bepalen, welke liederen er plaatselijk gezongen mogen worden, hoe de liturgie in elkaar moet zitten, onder welke voorwaarden niet-vrijgemaakten aan het avondmaal mogen? Waarom moet dat allemaal centraal door de synode bepaald worden? Waar komt die beheersingsdrang vandaan?

mijn oud-collega Andries Knevel had wel een beetje gelijk, als hij de Nederlands Gereformeerden in zijn omgeving steevast aansprak met: 'jullie Vrijgemaakten'

Dat van het avondmaal zit me nog wel het hoogst. Hoe kan het toch dat de royale nodiging door onze Heer ("allen die zich vanwege hun zonden mishagen en hun heil buiten zichzelf, in Jezus Christus zoeken") overschaduwd wordt door een reeks synodale voorwaarden over wie wel en niet aan Zijn tafel mogen aanzitten? Waarom buitensluiten, waar Hij de deur opent? Ik weet het, na het nadrukkelijke nee van vroeger heeft de synode de deur nu op een kier gezet. Maar wat gaat het moeizaam, toberig en weinig royaal. Dan denk ik: waar

zijn jullie bang voor? Waarom al die regels, terwijl Jezus zelf de Tafelheer is?

Wij profiteren als Nederlands gereformeerden soms te weinig van de zegen van het kerkverband. We proberen vaak zelf het wiel weer uit te vinden in plaats van gebruik te maken van wat anderen aan goud uit de Schrift hebben opgedolven en omgezet in bruikbare pasmunt en dat zo van een website kan worden gehaald. Ik merk dat ook onder ons (door schade en schande) meer en meer wordt beseft, hoezeer het kerkverband een beschermende en ondersteunende rol kan spelen. Maar werkt het bij jullie niet teveel als een rem? Leidt het niet teveel tot roeien in een meer van stopverf? Maar, en dat weegt veel zwaarder dan het vorige, in toenemende mate ben ik blij met wat ik in de vrijgemaakte kerken zie gebeuren. Ik ben blij met de sterk groeiende aandacht voor de noodzaak van een persoonlijke relatie met de Here Jezus en de toenemende openheid voor vernieuwing van geloof en leven door de Geest van God: in tal van plaatselijke gemeenten, op congressen, op de Theologische Universiteit. En natuurlijk vooral met wat dat doet in het leven van kerkleden. Ik ben blij dat er steeds meer oog en hart komt voor mensen buiten de kerk die de Here Jezus niet kennen. Met de missionaire projecten die her en der in het land, in steden en dorpen, worden opgezet (in alle eerlijkheid: veel meer dan vanuit onze kerken) en met de manier waarop de kerkelijke regels tot het uiterste worden opgerekt om met het Evangelie dicht bij mensen van deze tijd te komen. Als verontruste of uitgetreden vrijgemaakten zeggen dat hun (vroegere) kerk onherkenbaar veranderd is, dan heb ik daar best begrip voor. Oom Piet van Gurp heeft meer gelijk dan veel vrijgemaakten waar willen hebben. Erken dat maar royaal in een verantwoording van wat er in jullie kerken veranderd is. Maar het verschil tussen oom Piet en mij is dat hij het verschrikkelijk vindt en dat ik er blij mee ben. Ik dank de Here regelmatig dat zijn Geest zo door de vrijgemaakte kerken waait. Ik ben ook blij met de 'ontdekking' door vrijgemaakten van hun broeders en zusters buiten de eigen kerk. Ik ben dankbaar voor wat er na de Vrijmaking aan geestelijk vuur is gaan branden, waaruit het Nederlands Dagblad, het GPV en gereformeerde scholen zijn voortgekomen. In die tijd zijn ze waardevol geweest. Maar even dankbaar ben ik dat de luiken naar buiten zijn opengestaan. Dat vrijgemaakte organisaties open staan voor christenen uit andere kerken (mijn VGSA werd daarvoor in 1967 nog buiten het verband van vrijgemaakte studentenverenigingen gezet) en dat 'doorgaande reformatie' veel meer een persoonlijk-geestelijke dan organisatorische betekenis heeft gekregen. Maar ook dat vrijgemaakten hun niet geringe krachten zijn gaan geven in bestaande christelijke samenwerkingsverbanden (van de Alphacursus via EO tot Wycliffe). En dat ook plaatselijke vrijgemaakte kerken samen met andere kerken

hun stad- of dorpsgenoten met het evangelie proberen te bereiken. Ik ben ook dankbaar dat steeds vaker CGK en NGK bij de vrijgemaakte bezinning over belangrijke thema's op de kerkelijke agenda worden betrokken. Daar kunnen wij als NGK wat van leren! Ik hoop en bid dat diezelfde geest ook vaardig wordt over jullie kerkelijke vergaderingen, als het daar over onze kerken gaat. Ik ben heel blij met de gesprekken op deputaten- en commissieniveau, maar heb

ik zie bij jullie gelukkig een ontwikkeling die steeds minder synodaal wordt, maar wat gaat het langzaam!

bij de synodediscussies vaak het gevoel: gewogen en te licht bevonden. Als zware Bewaarder-panders met een gemeentebesouwing en prediking die - haaks op die van jullie - soms het Evangelie van Gods genade in Jezus Christus verduistert, er van jullie bij mogen, dan wij toch zeker ook?

Ik ben tenslotte ook blij met de grondigheid waarmee jullie veel nieuwe dingen aanpakken: diep vanuit de Schrift en breed in de uitwerking. Jullie website over missionair gemeente zijn is een goudmijn met Schriftstudies, preek-schetsen, plannen van aanpak en evangelisatiemateriaal. Klasse! Jullie website over gemeente-opbouw: idem dito. Rond nieuwe thema's als lage drempels voor toetreders in de gemeente, charismatische vernieuwing en geestelijke toerusting van jonge kerkleden (de ambtsdragers van morgen) zetten jullie congressen en conferenties op met sterke programma's. Wat zou het goed zijn, als onze kerkleden daar veel meer heen konden. Over huwelijk en echtscheiding, de zondag e.d. publiceren jullie doorwrochte studierapporten. En jullie behandeling van appèlzaken is geprofessionaliseerd, tot heil van kerken en predikanten. Ook als ik jullie grotere omvang en menskracht verdisconteer, zeg ik: wat kunnen we als Nederlands gereformeerden daar onze winst mee doen en wat hebben we jullie in deze dingen nodig. Bij ons gaan de dingen soms erg op zijn janboerenfluitjes, maar als jullie door de bocht gaan, doen jullie het grondig. Ik hoor in onze kerken soms geluiden als: ik houd mijn hart vast; ze schieten bij de vrijgemaakten door; ze halen ons links in. Ik ben daar niet zo bang voor. Jullie worden wel een slag evangelischer, maar blijven volgens mij goed gereformeerd. Evangelisch gereformeerd dus: een prachtcombinatie. En een mooie naam, als onze kerken zich ooit verenigen. Evangelisch gereformeerd: het beste van beide. Persoonlijk en met elkaar, psalmen en opwekking, Gods Woord en ons antwoord, hoofd en hart, verbond en bekering. Alles

gericht op dat ene: zoals vader vroeger altijd aan tafel bad, "dat velen de weg naar U mogen vinden".

In Christus verbonden,

Ad

Ad de Boer is lid van de Nederlands Gereformeerde kerk van Voorthuizen/Barneveld, voorzitter van de Commissie voor contact en samenspreking met andere kerken en redacteur van *Opbouw*.

Beste Ad,

Het feit dat jij de oudste (uit 1946) in het rijtje van zeven kinderen bent en ik de vijfde (1957) verklaart ons verschil in beleving van de zestiener jaren. We zijn in één gezin van twee generaties. Jij bent voor, ik na de breuk groot geworden. Uit het ouderlijk huis herinner ik mij van jou alleen dat ik mee mocht toen mamma in Amsterdam jouw 'kamer' ging bekijken, voordat jij er studeren ging. Toen ik opgroeide stond jij al op eigen benen.

Mijn eerste herinnering aan de breuk is: ineens hoefde ik mijn vriendje niet meer op te halen op weg naar catechisatie. Ze gingen naar 'Overschie' - een codewoord dat ik niet begreep. Jij was wel zo vrijgemaakt dat je fractieassistent bij Piet Jongeling en het GPV was! Ik was trots op je eerste toespraak: over 'kolonels of kabouters', op langspeelplaat uitgebracht. Over de politieke positie van christenen ten opzichte van rechtse dictators en linkse provo's. De breuk liep niet door het gezin, want jij en Ineke bleven - toen in Rotterdam Centrum bij D.K. Wielenga - 'binnen verband'. De bewustwording van het uiteengaan van wegen kwam op het Gereformeerd Lyceum, waar ik bevriend werd met Roel Venderbos. Maar vooral toen jullie bij verhuizing naar Nijkerk voor de plaatselijke 'buiten verband' kerk kozen. In het gezin veroorzaakte dat geen breuk, God zij dank.

ik ben blij met de sterk groeiende aandacht voor de noodzaak van een persoonlijke relatie met de Here Jezus en de toenemende openheid voor vernieuwing van geloof en leven door de Geest van God

In 1976 begon ik mijn studie theologie aan de Hogeschool in Kampen. Dat wil zeggen, pas in het midden van de 70-er jaren begon ik mij in de oorzaken van de (toen bezegelde) breuk te verdiepen. Ik werkte 's zomers immers bij de EO (het begin van de afdeling documentatie),

logeerde bij jullie en discussieerde eindeloos met jou. Maar hoe goed ik me ook voorberedde, jij schoffelde mijn argumenten in vijf minuten onder met 'feiten' over plaatselijk en classicaal onrecht. Je zult begrijpen dat ik mij in een briefwisseling met jou veiliger voel! Jouw passie was een andere dan de mijne. Ik voelde niet de pijn over het uit elkaar gaan, die jij beschrijft, en nog elke dag voelt. Mij dreef meer: het mag niet zo zijn dat de kerken uit elkaar *blijven*. Ik was minder gevoelig voor wat

ik was minder gevoelig voor wat jij onrecht noemt, omdat ik als hoofdlijn de eigenwijsheid van dominees zag die het met de belijdenis niet zo nauw namen

jij onrecht noemt, omdat ik als hoofdlijn de eigenwijsheid van dominees zag die het met de belijdenis niet zo nauw namen.

Toch werd ik heen en weer geslingerd tussen, zeg maar, de zachtmoedige aard van moeder en de eigenzinnigheid van vader. Ik was loyaal aan de Gereformeerde kerk waarin ik groot werd, maar voelde me ook aangetrokken door de - toen al - meer evangelische trekken in het buitenverbandse jeugdwerk. Jij startte met het blad *Saamhorig*, en ik was erbij toen die eerste vergadering in Amersfoort gehouden werd waar gescheiden broers en zusters elkaar weer

ontmoetten. Jouw passie werd gevoed door pijn om scheiding en blijdschap bij toenadering. De mijne door strijdlust inzake kerkelijke eenheid en nieuwsgierigheid naar het legitiem gereformeerde in de NGK.

Maar je brief dwingt mij de sprong te maken naar september 2002 en januari 2003, toen uitgerekend ik geroepen was de generale synode te Zuidhorn te presideren. En de laatste zaak op de agenda was: het voorstel om tot een onderzoek te komen inzake ons aandeel in de breuk van de zestiger jaren (en in het spoor daarvan misschien schuldbelijdenis). Lastig om zakelijk correct een proces van besluitvorming te leiden als je zelf het intense verlangen hebt een royale handreiking te doen! Om vlak voor het reces in september 2002 uit een impasse te komen, heb ik zelf de 'intentieverklaring' ingediend die als ordevoorstel is aangenomen. Meer kon en mocht ik niet doen dan de commissie bijstaan.

Het besluit van januari 2003 was om op dat moment géén onderzoek te doen. Het heeft geen zin hier te ontleden waarom niet. Wel wil ik onderstrepen dat de intentieverklaring wel door de kerken is aangenomen. Daaraan kan altijd geappelleerd worden. Mijn vraag aan jou is: is het geen tijd dat de NGK de rol van underdog opgeven en zelf een handreiking aan de GK(v) doen? Het vonnis van Amersfoort-West over de Open Brief en haar ondertekenaars heeft zo gewerkt dat op plaatselijk en classicaal vlak te snel het mes op tafel gelegd is. Mijn wens is dat gelijktijdig er een verlangen groeit elkaar - plaatselijk en gezamenlijk - de hand te

Erik de Boer: 'Ik moet er niet aan denken dat we in Zeist moeten uitzoeken wat we wel en niet zullen zingen' (foto Hans-Lukas Zuurman)

reiken en schuld te belijden. Het zou heerlijk zijn als onrecht hier op aarde rechtgezet kan worden. We komen immers allen voor de rechterstoel van Christus?!

Overigens kan ik mij goed voorstellen dat het frustrerend als vrijgemaakten nu de kenmerken van de 'doorgaande reformatie' zo makkelijk overboord zetten. Daarin hebben wij erg veel te verantwoorden. Naar de generaties van toen in beide kerkverbanden. En ja, naar de Here, in wiens naam wij zovaak (te) grote woorden spraken. Daarom is er ook - met de landelijke dag van 'verontrusting en bemoediging' - zo'n onderhuidse spanning in de GK(v). Konden we maar samen even pas op de plaats maken om grondige verantwoording van de geestelijke veranderingen te doen!

Hartverwarmend hoe royaal je benoemt wat je in de GK(v) oprecht waardeert. Kon ik maar net zo reageren. De werkelijkheid is echter dat ik de NGK veel minder goed ken. *Opbouw* ben ik in de jaren tachtig opgehouden te lezen. Wel volgde ik jullie Landelijke Vergaderingen en de rapporten over vrouw en ambt. En publicaties, vooral van drs. Henk de Jong - eerst in Amsterdam, nu in Zeist mijn collega.

Ik proef bij jullie theologische creativiteit. Ingezet ten dienste van confrontatie met eerlijke vragen van deze tijd. De drang tot relativering van de belijdenissen, die mij eerst in *Opbouw* zo irriteerde, wordt minder. Ten gunste van grondige doordenking van de geloofsleer. De twee kerkverbanden zijn in veel opzichten nauw verwant. De 'twee huizen van de Vrijmaking', zoals De Jong het noemt.

Wat mij zo verdriet doet, is dat die twee kerkformaties zo makkelijk naast elkaar bestaan en zo weinig elkaar zoeken. Zo weinig passie voor eenheid. De afweer van de theologie is in de NGK gelukkig op z'n retour, getuige de toespraak van dr. Ad van der Dussen bij de opening van jullie theologische opleiding. Maar waarom schurken jullie tegen de CGK en Apeldoorn aan, terwijl de Theologische Universiteit in Kampen als partner niet in het blikveld kwam? Over ruimhartigheid gesproken! Gelukkig is de samenwerking tussen Apeldoorn en Kampen zo dat jullie en onze docenten en studenten elkaar toch zullen ontmoeten!

Moet die ontmoeting ook aan de avondmaaltafel mogelijk zijn? Over passie voor eenheid gesproken... Ja, het zou heerlijk zijn als we elkaars leden welkom aan de tafel van de Heer konden heten. Maar waarom mag dat niet het *hoogtepunt* zijn van elkaar als kerken zoeken en vinden? Je schrijft: Waarom al die regels, terwijl Jezus zelf de Gastheer is? Er is niets mis met uiterste zorgvuldigheid rond de tafel van Jezus' lijden en leven. Individueel bij elkaar buurten en meteen ook het avondmaal moeten meevieren? Is dat het niveau dat past bij de Heer van de kerk?

Het wordt te emotioneel en individueel gemaakt: als ik in Voorthuizen meega naar de kerk, moet ik dan meteen het heilig avondmaal

kunnen meevieren? Omdat jij en ik als broers blij zijn eindelijk eens samen in de kerk zitten? Terwijl de leden van de GK(v) Nijkerk en de NGK Voorthuizen elkaars kerkgebouw op zondag in hun bolides voorbijrijden. Nee, dan wacht ik liever de dag af dat de Here ons echt bij elkaar brengt. En schaam ik mij diep dat de passie daartoe ons ontbreekt. Eenheid van avondmaalsviering? Graag, maar dan onder een royaal dak van (minstens) iets van een federatie als teken van geestelijke eenheid. Zijn we dat niet aan de Gastheer verschuldigd?! Tja, en dan die synode. Diezelfde structuur jaagt nu net de grondigheid aan waarmee zoveel op tafel komt. Het stuurt en beoordeelt werk van deputaten. Legt het de plaatselijke kerk aan banden? Soms. Maar het bevordert tegelijk het samen optrekken. Ik moet er niet aan denken dat we in Zeist moeten uitzoeken wat we wel en niet zullen zingen. En zeg nu zelf, in een klein aantal jaren is het tot enorme uitbreiding van de gezangen gekomen! De verhouding van plaatselijke kerk en landelijke synode wordt bepaald door de wil tot gezamenlijkheid. En die staat zwaar onder druk. Aan de ene kant door evangelische bevlogenheid, aan de andere kant door verontrusting over afkalking van de gereformeerde identiteit. De NGK kunnen ons helpen. Jullie hebben al veel langer de evangelische beweging en haar invloed ondergaan. Help ons door te vertellen hoe jullie daarin gegroeid zijn in geloof als een persoonlijke band aan de Here. En hoe het gereformeerde verrijkt is. Help ons om risico's te onderkennen die je in eigen kerkverband ziet.

help ons door te vertellen hoe jullie daarin gegroeid zijn in geloof als een persoonlijke band aan de Here, en hoe het gereformeerde verrijkt is

Jij en ik zijn te irenisch doordat we graag het positieve benoemen en het gezamenlijke zoeken. Zulke mensen hebben broers en zusters nodig die ook de puntjes op de 'i' zetten. Het is een vriend die je je falen toont. Ik verwacht van mijn Nederlands Gereformeerde broers en zusters ook dat ze ons eens waarschuwen - in plaats van altijd andersom. Elkaar helpen om evangelisch in beleving te zijn, gereformeerd in belijden te blijven.

In geloof in de Here met je verbonden,
je broer Erik.

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk (v) van Zeist en eindredacteur van *De Reformatie*.

Niets eigens en toch iets kenmerkends

schriftverstaan

Het Schriftverstaan in de Nederlands Gereformeerde Kerken

Hoe lees en gebruik je de Bijbel? Op basis van welke vooronderstellingen? Met behulp van welke uitlegkundige regels? Vragen als deze worden hermeneutische vragen genoemd. Kennen de Nederlands Gereformeerde Kerken een eigen methode van Schriftuitleg, die onderscheiden kan worden van de wijze waarop in andere kerken de Bijbel gelezen wordt?

J. Mudde ■

Het antwoord op deze vraag ligt volgens mij nogal voor de hand: 'Nee, de NGK hebben in de verste verte geen eigen hermeneutiek'. En dat niet eens omdat ze nooit een eigen hermeneutiek hebben vastgesteld (op een Landelijke Vergadering of zo), maar omdat de vooronderstellingen en uitgangspunten waarmee de Bijbel in de NGK gelezen wordt dezelfde zijn als die van andere Gereformeerde Kerken.

Hermeneutische uitgangspunten

Enkele uiterst fundamentele en algemeen aanvaarde uitgangspunten van het gereformeerde Schriftverstaan zijn:

- de Bijbel is het door de heilige Geest geïnspireerde woord van God;

- alleen middels de Bijbel leren we God en onszelf werkelijk kennen;
- de Bijbel legt zichzelf uit;
- Jezus Christus is de vervulling van al Gods beloften en het centrum van de Schriften;
- goede bijbeluitleg vereist zorgvuldige lezing van de Bijbel in de grondtaal;
- de Bijbel moet gelezen worden in de context van zijn tijd.

Deze uitgangspunten (de opsomming is niet volledig) zijn als bakens in de zee waarop gereformeerde exegeten zich tot op de huidige dag op oriënteren. De Nederlands Gereformeerde bijbeluitleggers vormen hierop geen uitzondering. Dat merk je als je kennis neemt van het werk van de meest productieve exegeten van de NGK in de afgelopen decennia.

Van Vonk tot De Jong

Of je nu *De Voorzeide Leer* van ds. C. Vonk of de *Schriftstudies* van ds. H. de Jong leest, de *psalmenuitleg* van ds. F. van Deursen of die van ds. M.R. van den Berg, het exegetische werk van prof. H.J. Jager (hoewel hij strikt genomen geen Nederlands Gereformeerde exegeet is, ademt zijn werk een Nederlands Gereformeerde geest) of prof. D. Holwerda, hoe verschillend van aard hun werk ook is, hun basishouding is steeds dezelfde. Bij allen proef je een heilige schroom tegenover de Schriften en het besef dat God daarin tot ons spreekt. De uitleg is ook gestempeld door een hartelijke liefde om de gemeente te dienen, zorgvuldig, voorzichtig en betrokken op het hier en nu. En bij allen is heel de exegese doortrokken van het diepe besef dat het Oude en Nieuwe Testament een onlosmakelijke eenheid vormen en dat Christus de vervulling van de Schriften is.

'Bij alle Nederlands Gereformeerde exegeten proef je een heilige schroom tegenover de Schriften en het besef dat God daarin tot ons spreekt.' (foto Eljee)

Nu, deze basishouding is ondenkbaar zonder een diepe verworteling in de grondprincipes van het gereformeerde Schriftverstaan.

Rapport Vrouwelijke Ouderlingen en Predikanten?

Betrek je bij de overwegingen een meer recent en officieel Nederlands Gereformeerd document als het rapport *Vrouwelijke Ouderlingen en Predikanten?*, dan bevestigt dat de bovengenoemde stelling. In de weg van een eerbiedig en zorgvuldig luisteren naar de heilige Schrift concludeert het rapport dat alle ambten voor zusters van de gemeente opengesteld kunnen worden. Zeker, deze conclusie staat ter discussie. Er zijn er zelfs die vinden dat deze conclusie onbijbels is, omdat zij menen dat Paulus' voorschriften voor man en vrouw ook nu nog direct toegepast moeten worden. Maar niet ter discussie staan de hermeneutische uitgangspunten op basis waarvan het rapport geschreven is, simpelweg omdat het rapport nergens in conflict met die uitgangspunten komt. Integendeel, het gaat daarvan uit!

Open en ondogmatisch

Als de omgang met de Schrift in de NGK al iets kenmerkends heeft (iets eigens vind ik te veel gezegd, want we hebben er geenszins patent op!), dan zit 'm dat niet in de hermeneutiek, denk ik, maar in een bepaalde luisterhouding. Die heeft iets opens en ondogmatisch. Met een zekere voorliefde wordt in de NGK Mattheüs 13:52 wel aangehaald: 'Zo lijkt iedere schriftgeleerde die leerling in het koninkrijk van de hemel is geworden op een huismeester die uit zijn voorraadkamer nieuwe en oude dingen te voorschijn haalt.' Nieuwe en oude dingen. De Schrift bevestigt niet alleen de bestaande dogmatische en ethische standpunten (als dat gebeurt is daar allicht niets mis mee!), maar opent daarnaast in elke tijd steeds weer nieuwe perspectieven, spreekt altijd weer met een frisse, profetische zeggingskracht. Als er iets is dat veel bijbeluitleg (in praktijk komt dat neer op Woordbediening) in de NGK kenmerkt, dan is het dat verlangen om als die huismeester te zijn die nieuw en oud uit de rijke schatkamer van de Schrift te voorschijn brengt.

Oud én nieuw

Iedere tijd stelt een mens voor vragen waarvan de beantwoording niet kan opgaan in louter herhaling van wat er in het verleden gezegd is. De mensheid leeft in steeds wisselende decors. Zeker, in het menselijke bestaan zitten constanten die zich altijd en overal laten gelden. Het zijn de grote gegevenheden van het leven: dat God God en de mens mens is. Dat er een duivel is en zonde, schuld, oordeel en dood. Dat in Christus verzoening, verlossing en vernieuwing tot stand gebracht zijn. Dat het Koninkrijk nabij is. Dat het te doen is om liefde

en gerechtigheid. Dat gaat elke generatie aan en daarom leggen we in de NGK de Bijbel in diepe verbondenheid met de belijdenis van de vaders uit. Maar vanwege die steeds wisselende decors heeft elke generatie ook een eigen agenda en die vraagt om een open en ondogmatische luisterhouding. Hoe moeten we vanuit de Schriften reageren op het specifieke appèl dat onze eigen tijd en deze situatie op

als de omgang met de Schrift in de NGK al iets kenmerkends heeft, dan zit 'm dat in een open en ondogmatische luisterhouding

ons doen? Welk Schriftwoord is nu een woord op zijn tijd? Zoals ik het zelf altijd gevoeld heb, kenmerken de NGK zich door een verlangen, een gedrevenheid zelfs om vanuit de Schrift de eigen tijd te doorgronden en een profetisch licht te werpen over ontwikkelingen die gaande zijn.

Meervoudige openheid

Zo'n luisterhouding vraagt om een meervoudige openheid. Een open oog voor ontwikkelingen in de samenleving, een open oor voor de Schriften en een open hart voor hetgeen de Geest tot de gemeenten te zeggen heeft. Daar waar die drie samenkomen, kan het gebeuren, gaat het gebeuren dat de Schriftuitleg, de bediening van het Woord een profetische kracht krijgt.

Het gaat bij deze luisterhouding dus om meer dan om ruimte voor een bezinning op - ik noem maar wat - de leeswijze van Genesis 1, homoseksualiteit, ziekenzalving, de plaats van Israël in Gods heilsplan, de verhouding tussen man en vrouw e.d. De ruimte voor een open bezinning op al deze kwesties vloeit wel voort uit die open en enigszins ondogmatische luisterhouding, maar gaat daarin niet op. Meer nog is het te doen om een bediening van het Woord waarbij in één beweging zowel de Schrift als de eigen tijd uitgelegd worden.

Risico

Het mooie van een Schriftuitleg als deze is, dat ze actueel is zonder modieus te zijn, eigentijds zonder aan bijbelse diepgang te verliezen. Ze staat ook heel dicht bij de gemeente en bij de ervaring van alledag. Maar ik heb gemerkt dat er ook een zeker risico aan zit. En dan bedoel ik nog niet eens dat deze open en enigszins ondogmatische luisterhouding wel eens tot een misser kan leiden. Dat risico bestaat en er zijn voorbeelden van dergelijke missers te geven. Maar vooral denk ik hieraan dat een prediker en zijn hoorders zo gespitst kunnen zijn op dat

*'Welk Schriftwoord is nu een woord op zijn tijd?'
(foto Hans-Lukas Zuurman)*

nieuwe, dat de interesse voor het oude er wat bij inschiet. Ooit preekte ik over het woord van Paulus dat hij 'niet besloten had iets te weten onder ons, dan Jezus Christus en die gekruisigd'. N.a.v. de preek merkte iemand op: 'Dat

als er iets is dat veel Bijbeluitleg in de NGK kenmerkt, dan is het het verlangen om nieuw en oud uit de rijke schatkamer van de Schrift te voorschijn te brengen

wisten we allemaal al.' Het was geen compliment. Ik bedoel, de hang naar het nieuwe kan zo overheersen, dat we feitelijk niet veel verschillen van de Atheners die voor niets anders tijd hadden dan om iets nieuws te zeggen en te horen! En daar wordt een mens blasé van.

Geen systeem

Aan het woord 'ondogmatisch' dat ik hierboven gebruikte zit nog een kant waar ik tenslotte kort bij wililstaan. Kort geleden, tijdens de opening van het academische jaar van onze predikantenopleiding haalde ds. De Jong een uitspraak van Prof. B. Holwerda aan: 'Eigenlijk kun je over de Bijbel alleen maar preken.' Die uitspraak trof me als een uitspraak van hermeneutisch gewicht. Ze zegt iets over de Bijbel.

Preken is iets heel anders dan systematische theologie beoefenen. In een preek wordt de volle aandacht gewijd aan dan het ene, dan het andere bijbelwoord. Zeker, dat bijbelwoord wordt in samenhang met het geheel van de Schriften uitgelegd. En als het goed is, ligt aan een preek ook goede kennis van de dogmatiek en ethiek ten grondslag. Toch is preken iets

heel anders dan het schrijven van een dogmatiek of een ethisch handboek. De neiging om het vele van de Schriften in één systeem onder te brengen ontbreekt in de prediking. O. Noordmans zei zelfs: 'In de preek behoort het geheel van de dogmatiek scheef getrokken te worden'!

Als over de Bijbel uiteindelijk alleen gepreekt kan worden, dan geeft dat aan dat de Bijbel niet in een gesloten systeem valt onder te brengen. Daar is het boek blijkbaar te rijk, te vol leven, te veelzijdig voor!

Ook dit neem ik waar in de omgang met de Schrift in de NGK. Een grote beduchtheid om het geheel van de Schriften in een systeem onder te brengen, ofwel een diep verlangen om de volheid van de Schrift recht te doen. Nogmaals, dat is allerm minst typisch Nederlands Gereformeerd! Je vindt dit ook bij zoveel anderen terug! Maar ook in de NGK.

Van week tot week

Nu, zo proberen we in de NGK met de Schriften te leven, denk ik. We spellen steeds weer Gods woorden met elkaar, al die door Gods Geest geïnspireerde, wonderlijk mooie, maar soms ook vreemde, hoekige en haakse woorden. En van elk woord verwachten we iets voor onze tijd. We brengen die niet in een gesloten systeem onder - stukwerk is ons kennen - maar leven daarmee van week tot week. Totdat Hij komt.

Ds. Jan Mudde is predikant van de Nederlands Gereformeerde kerk van Haarlem.

Hij was lid van de studiegcommissie die het rapport *Vrouwelijke ouderlingen en predikanten?* (2003) schreef voor de Landelijke Vergadering van de Nederlands Gereformeerde Kerken.

Vertrouwen is de sleutel

Hermeneutiek in de Gereformeerde Kerken (v.)

Een korte reactie op het artikel van collega Jan Mudde. Ik doe dat door eerst de vraag aan mij zelf en de Gereformeerde Kerken (v) te stellen: is hermeneutiek onder ons in geding en hoe dan?

A.S. van der Lugt ■

Toen een groep internationale theologen in 2004 de *Candlestand Statement* aan de kerken voorlegden, was één van de doelen een bijdrage te leveren aan het bijbelgebruik in de discussie over persoon en werk van de Heilige Geest. Gesprekken tonen aan dat een aantal punten van verschil terug gaan op verschil in leesregels: gebedsverhooring, doop met de Geest, ziekenzalving en dergelijke. De predikanten in de GK(v) blijken verschillende accenten te leggen in vragen over datum en geadresseerden van bijbelwoorden.

Nog een voorbeeld: een discussie over de taak van ouderlingen en diakenen loopt terug naar de uitgangspunten in de Praktische Theologie aan de Theologische Universiteit (Broederweg). De oudere predikanten, opgeleid in de Ambtelijke Vakken, merken dat de uitgangspunten veranderd zijn. Willen we elkaar begrijpen, dan moeten nu achtergronden verduidelijkt worden. Het zicht op de verhouding van theologie en empirische wetenschappen weerspiegelt veranderde inzichten in het benoemen van openbaring, woord, schrift en werkelijkheid, en hun onderlinge relaties. Hermeneutiek!

Derde observatie: in onze kerken zijn de afgelopen jaren ethische onderwerpen diepgaand besproken: echtscheiding en hertrouwen, sabbat en zondag. Opnieuw bleek hermeneutiek een rol te spelen. Welke plaats heeft exegese van concrete passages naast het gebruik van bijbelse werkelijkheden als het komende koninkrijk en de oorspronkelijke, goede schepping? Hoe vullen wij de ruimte die open valt, als blijkt dat de strekking van bijbelwoorden niet alle situaties in ons leven gedetailleerd dekt?

ik zie in de NGK een methode van bijbelgebruik die vertrouwen inboezemt

Vier: de Vrijgemaakten realiseren zich meer en meer dat het menselijk kennen beperkt is. De gedachte dat er van elke bijbeltekst maar één geldige exegese is of dat in systematische reflectie een sluitend systeem van belijden, geloven en beleven kan worden gebouwd, is verdwenen of

bezig te verdwijnen. Dat geeft verwarring en bezinning en maakt de gemeenschap tot een zoekende gemeenschap, met alle effecten van dien: onrust, blijdschap, verwijdering, uitdaging, wantrouwen, afscheid, discussie, herwonen of groeiend vertrouwen.

Vertrouwen

De Theologische Universiteit wil jongeren opleiden tot predikant in de GK(v) en daarbij een sterk ontwikkelde hermeneutische competentie meegeven. Terecht, vind ik.

de gedachte dat er van elke bijbeltekst maar één geldige exegese is, is verdwenen of bezig te verdwijnen.

Ik zie de ontwikkelingen op dit punt in onze kerken met een dubbel gevoel van zorg en blijdschap, met een hoofdaccent op het laatste. De hermeneutische discussie heeft allerlei gevaren in zich en een blik in een aantal kerken om ons heen geeft reden om alert en waakzaam te zijn. Maar de noodzaak is helder en de weg levert ook mooie resultaten op. Kern is wel dat je vertrouwen in elkaar uitspreekt en beoefent, anders komt waardering en opbouw niet of karig tot stand.

Gevolg: de vragen in de NGK zijn herkenbaar geworden. Deze kerken hebben deels gelijke, deels verschillende onderwerpen aan de orde (gehad). Ik zie in de NGK een methode van bijbelgebruik die vertrouwen inboezemt en juist dat geeft een basis om over verschil van uitkomst met elkaar te spreken (zoals dat van Gk(v)-zijde gebeurd is inzake vrouw en ambt of verkiezing en verbond). Vertrouwen dat wij allen serieus de HEER willen dienen naar zijn Woord, dat is voorwaarde en tegelijk doel voor een wederzijdse houding van respect, verwachting en aanspraak. Binnen onze kerken en richting de NGK.

Ds. Simon van der Lugt is predikant van de Gereformeerde Kerk (v.) van Delft

Vrijgemaakt en missionair

Van evangelisatie naar missionaire gemeente

Welke veranderingen hebben zich binnen de Gereformeerde Kerken (v) de laatste veertig jaar voltrokken in de praktijk van en de visie op evangelisatie? En welke bijbelse motieven en missionaire concepten speelden daarbij een rol? Die vragen staan in deze bijdrage centraal.

C.J. Haak ■

Het evangelisatiewerk in de Gereformeerde Kerken (v) speelt zich in de zestiger jaren vaak in stilte af en lijdt een kwijnend bestaan. Het zijn de jongeren die begin jaren zeventig voor een omslag zorgen. Vanuit de vereniging *Evangelisatie en Recreatie* organiseren ze nieuwe initiatieven in de vorm van campingevangelisatie en zorgen daarmee voor een nieuw elan. Ook al loopt *E&R* uit het traditionele spoor van de binding aan de plaatselijke kerk, de uitvoering van hun campingwerk valt goed in de kerken. De daarop gestarte discussie over de plaats van de evangelisatie bereikt een voorlopig eindpunt, als de synode in de tweede helft van de jaren zeventig de evangelisatietak opnieuw formuleert en in de kerkorde vastlegt. Aan de

kerkenraad wordt een meer stimulerende, onderwijzende en toezicht houdende rol toebedeeld, maar het zijn de kerkleden die geacht worden aan de slag te gaan.

In dat spoor ontstaan allerlei bovenlokale initiatieven zoals een evangelisatie- en een bijbelcursus, de oprichting van een literatuurcentrum, koffiebarwerk en kinder- en jeugdevangelisatie.

Kerkelijke aandacht

Terwijl *E&R* doorgaat met het campingwerk, gaan in de jaren tachtig ook de kerken aan het werk. Axel begint evangelisatiewerk in Gent, Rotterdam-C start werk onder de Hindoe's, en

'De jongeren van *E&R* zorgen begin jaren zeventig met hun campingevangelisatie voor een omslag.'
(foto Eljee)

Brunssum-Treebeek gaat in Venlo aan de slag. Ook op 'synodaal' niveau komt bredere aandacht voor de missionaire taken. De inmiddels gestarte missiologische opleiding wordt verplicht voor 'evangelisatiepredikanten' en de nieuwe missioloog in Kampen krijgt ook evangelistiek in zijn pakket. Een landelijk informatie- en lectrumcentrum gaat aan de slag met informatie en advies aan de plaatselijke kerken en met de modernisering van het evangelisatie- en toerustingsmateriaal.

Vanaf het begin van de jaren negentig is sprake van een stroomversnelling en professionalisering in het evangelisatiewerk. Met het oog op de integratie van evangelisatie in de plaatselijke gemeente wordt een nieuwe cursus evangelistiek en kadervorming ontwikkeld en aan de kerken aangeboden. De gemeenten Anna Paulowna en Enkhuizen krijgen, met financiële ondersteuning door landelijke deputaten, aparte 'evangelisatiepredikanten'

In 1991 bepleit prof. te Velde een grotere integratie van de evangelisatie in de gemeente. Hij spreekt over een missionaire basistaak van de gemeente en verlangt dat elke predikant het evangelisatiewerk in zijn 'pakket' heeft en dat de kerkenraad de evangelisatie (weer) op haar agenda zet.

Missionaire gemeente

Vanaf de eeuwwisseling is de term 'missionaire gemeente' niet meer weg te denken uit het woordenboek van de kerk. Nadat een visiecongres in 1998 nadrukkelijk aandacht vraagt voor de plaats van de gemeente in het evangelisatiewerk, stelt de GS Leusden-Zuid van 1999 *Deputaten Toerusting Evangeliserende Gemeente* aan, waarmee de evangelisatie wordt ingebed in de kerkelijke structuren van de GKv. De gemeente wordt de kern waar de evangelisatie moet worden geboren, moet groeien en worden uitgevoerd.

De acceptatie van de evangelisatie in het midden van de kerken betekent wel dat de plaatselijke gemeente haar veranderde positie in de wereld moet leren inzien. De aanpak van de 'Alpha-cursus' wordt op veel plaatsen overgenomen als 'het' middel om tot gesprekken te komen met ongelovigen. Kennismaking met 'Willowcreek' uit Amerika werkt stimulerend in op het proces van missionair kerk zijn en later ook het 'Doelgericht gemeente zijn' van Rick Warren.

De doorbraak komt echter door het werk van de 'Redeemer Church' in New York met de bevlogen leider Tim Keller. In de classis Amsterdam komt het 'Amstelproject' op gang, waarbij ook de aansluiting wordt gezocht bij het werk van de NGK en de CGK in die regio. Twee evangelisatiepredikanten krijgen de ruimte om met 'kerkplanting' buiten de kaders van de traditionele gemeente te treden. Ook in

de Achterhoek wordt gedacht aan kerkplanting rondom Lichtenvoorde-Winterswijk als een noodzakelijke aanpak. Bergen op Zoom gaat in 2005, na interne bezinning over het missionair kerkzijn, van start met een evangelisatiepredikant.

De aandacht voor de duizenden allochtonen die in de steden met hun kerkbezoek het vaandel van de autochtone Nederlanders lijken over te nemen, leidt tot specifieke aandacht voor

je bent nu echt kerk vanuit oprecht geloof in die wonderlijke Jezus van Nazareth, of je bent het helemaal niet

andere doelgroepen. In Rotterdam-Zuid wordt in 2006 een 'evangelisatiepredikant' bevestigd voor het werk onder Antillianen. Missionair kerk zijn heeft daarmee ook des te meer en onomkeerbaar de ogen geopend voor de noodzaak van (internationale) oecumenische netwerken. Een nieuwe periode is ingeluid.

Motieven en concepten

Welke bijbelse motieven en missionaire concepten speelden in deze ontwikkeling een rol? Voorop staat dat daarbij de liefde voor God en de naaste de boventoon heeft gevoerd. In een steeds harder wordende wereld is het een wonder dat de kerk, hoe zwak ze mogelijk in staat was tot uitvoering te komen, zich telkens liet overtuigen om bewogen bezig te zijn met de onchristelijke naaste in Nederland. We prijzen God voor dit werk van zijn Pinkstergeest in ons midden.

In het begin van de jaren zeventig was het vooral de *spontane liefde en zorg voor de naaste* die jongeren tot actie bewoog. Op de voorbereidingsweekenden werd vooral aan praktische training gedaan. De drang om mensen te overtuigen van het grote tekort van hun ongeloof wilden ze vooral *metterdaad* kenbaar maken. Het 'daad'-concept in de missiologie vroeg meer de (woordeloze en pretentieloze) presentie van de kerk dan de als agressief aanvoelde (verbale) proclamatie van de kerk. Hoewel E&R hierdoor werd geïnspireerd tot onconventionele vormen van evangelisatie (mensen opzoeken tijdens hun vakantie met aantrekkelijke activiteiten), reserveerde men toch nadrukkelijk ruimte voor gesprekken en toespraken. Voor de bredere bijbelse ondersteuning van de evangelisatie werd het boek van D. van Swigchem over het missionaire karakter van de gemeente letterlijk stukgelezen. Het opende de ogen voor de *missionaire context waarin de gemeente zich van oorsprong bevond* en hoe chris-

tenen in die begintijd als vanzelfsprekend geacht werden concreet op de vragen en tegenwerpingen van de 'wereld' in te gaan. Vooral Ef. 6:10-18, de geestelijke wapenrusting sprak tot de verbeelding, naast Kol. 4:5-6 over het zoutend zout, en 1 Petr. 3:15 over de bereidheid tot verantwoording.

In de praktijk bleef echter nadruk liggen op de *individuele inzet van de evangeliserende christen*. Er werd geoefend in persoonlijke gesprekken en communicatievaardigheden, met gebruikmaking van de bijbelse antwoorden op 'lastige vragen'. Ook in de basiscursus werd de nadruk

laat alle evangelisatie-activiteit via de kerkelijke inbedding verlopen of laat het los

gelegd op de inzet van alle gelovigen als 'propagandisten' van het evangelie. Sinds Pinksteren was de Geest immers uitgestort op alle leden. De marktkraam- en deur-aan-deurprojecten werden dan ook op touw gezet met de inzet van de 'gewone' kerkleden. De rol van de kerkenraad beperkte zich tot een oogje in het zeil houden en bemoedigen. In de kerkdiensten werden de gelovigen opgeroepen om in hun naaste omgeving, de 'buren' hun evangelisatietaak te verstaan. De kerk kwam praktisch pas in het vizier als het om de 'nazorg' ging. In het aanbieden van een 'kadercursus' blijken andere bijbelse motieven een rol te gaan spe-

len. Het evangelisatiewerk kan niet langer zonder 'gekwalficeerden' in de gemeente, leiders die dit werk 'in goede banen' moeten leiden. De nadruk komt te liggen op de persoonlijke inzet van inspirerende personen in de bijbel: Nehemia, Mozes, Barnabas, en jawel... Jezus. De inzet van de communicatiewetenschap leidt er ook toe dat 'met hart en mond en handen' moet worden gewerkt. Het persoonlijk geloof en de authenticiteit van de 'evangeliserende gelovige' zal de hoorder onder de indruk moeten brengen van de waarheid van het evangelie. De maatschappelijke trend van subjectivering en emotionaliteit kreeg ook hier zijn pendant in de methodiek van de evangelisatie.

Een aparte lijn is de motivatie vanuit de *barmhertigheid*. Christenen moesten vooral door hun ethiek en bewogenheid gezicht geven aan het evangelie midden in de verworden maatschappij. Vooral in de stedelijke samenleving, en vaak het ontbreken van de bereidheid tot gesprek, kwam de vraag naar christelijk barmhertigheidsbetoon op, zoals aan aidspatienten in het Amsterdamse Kuria.

De toenemende kerkverlating gaf rondom de eeuwwisseling nieuwe impulsen vanuit het nadenken over de stad in de Bijbel en het koninkrijk van God. God heeft niet de kerk als einddoel, maar het koninkrijk. *Het moet daarom ook in het kerkelijk evangelisatiewerk om het koninkrijk gaan en minder om de kerk zelf*. De kerk wordt meer als het instrument gezien om het koninkrijk te realiseren, en minder als de plek waar ook de ongelovigen zich na hun bekering bij moeten voegen. Een functioneel kerkbegrip drukt een traditioneel en vanzelfsprekend kerkbegrip naar de achtergrond. De kerk is de nederige dienaar van de wereld in nood, veel minder de aanklagende instantie die mensen tot bezinning en bekering roept.

Op de achtergrond daarvan werkte ook het missionaire concept van een *incarnationale en contextuele aanpak*. Zoals Christus in zijn menswording ten onder ging aan deze wereld, zo moest de kerk niet schromen ten onder te gaan ten behoeve van het leven van de wereld. Deze gedachte heeft op persoonlijk vlak geleid tot een grote mate van inleven in die 'ander' en op kerkelijk vlak tot het ontstaan van 'jeugddiensten' en tot de vraag om aparte 'laagdrempelige' diensten voor buitenstaanders. Dat de kerk zich inleeft in de wereld waarin ze staat, zonder haar eigen identiteit op te geven, maar juist nieuw te formuleren en te presenteren, geeft bijvoorbeeld in Amsterdam de ruimte om mensen in hun eigen omgeving op te zoeken en een kerkdienst in een café te beleggen. Dan staan ook niet meer de bekende (Geneefse) psalmen op het 'bordje' voor in de kerk, maar klinken moderne liederen, begeleid met een combo-bandje, al of niet ondersteund met beamer en flyers.

De noodzaak van inleven in de ander leidde tot het ontstaan van jeugddiensten en de vraag van laagdrempelige diensten voor buitenstaanders. (foto Eljee)

Ds. Peter Strating in de Haagse Schilderswijk: 'Het is spannend om te zien, hoe de 'Havenkerk' zich zal ontwikkelen.' (zie pag. 74)

De omslag naar een meer *integrale aanpak* van de evangelisatie is vooral verwoord in de boeken van Stefan Paas, die terecht als de nieuwe handboeken voor de evangelisatie worden ontvangen. Naast hem (en in hem) dient het werk van *Redeemer Church* genoemd te worden, waar het lukt om te midden van een volledige gesecculariseerd yuppie-publiek van New York in de kerk alles op de noemer van zending te brengen. En dat zonder de allergische aversie tegen de traditionele leer en vormen van de kerk. Terecht dat men zich vooral in de grotere steden aangetrokken voelt tot dit zendingsmodel van incarnatie op de goede manier en contextualisatie. De lopende discussie over dit 'concept' is dan ook niet bedoeld om af te branden, maar om elkaar voortdurend dicht bij de Schriftuurlijke zendingsroeping te houden en maximaal die (nieuwe) vormen en inhouden te kiezen die én communicatief verantwoord zijn én de religieuze distantie tot het ongeloof weten te bewaren.

Overwegingen

Een drietal overwegingen tot slot.

1. In de aflopende periode van evangelisatie (en zending) door de GKv is meer en meer duidelijk geworden dat de slogan 'Nederland is zendingsland' geen loze frase is. Het betekent concreet voor de kerken dat ze met hun rug tegen de muur staan. Je bent nu echt kerk vanuit oprecht geloof in die wonderlijke Jezus van Nazareth, of je bent het helemaal niet, zelfs niet als overgebleven sociale organisatie. Dit brengt mee dat vanaf nu alleen de kerken dan ook echt evangelisatie (en zending) tot haar kerntaak moet rekenen. Laat daarom ook alle

evangelisatie-activiteit via de kerkelijke inbedding verlopen of laat het los. We kunnen het ons niet (meer) veroorloven om elk ons particuliere eitje te leggen, te koesteren en in nood tenslotte aan de kerken op te dringen. Evangelisatie nu roept én de kerk én de vrije actie op tot bekering, eensgezindheid en bescheidenheid in de taak om de wereld te redden.

2. Het betekent ook dat evangelisatie en zending steeds meer met elkaar interfereren en gesynchroniseerd worden. Missionaire concepten en visies kunnen meer en meer met elkaar worden uitgewisseld. Ook kerkelijk betekent deze verschuiving de noodzaak van herbezinning op de ontstane verdeeldheid van de Gereformeerden in de lijn van de confessies. Worden ze juist niet door de druk der tijden naar elkaar toe bewogen in de herkenning van de gezamenlijke taak om uit te reiken aan de wereld?

En verder om ons heen kijkend, ook in de internationale oecumene ligt er nog een schat aan ervaring en inzicht te wachten. Dan denk ik niet alleen aan Amerika, maar ook aan Nigeria, Sudan, Zimbabwe, India, Indonesië, Korea en China, waar de gelovigen al sinds jaar en dag tussen de andere religies moeten leven, en met hun voeten in het moeras van de armoede, ziekte en discriminatie staan.

we kunnen het ons niet (meer) veroorloven om elk ons particuliere eitje te leggen en te koesteren

3. Tegen die achtergrond dienen we kritisch te blijven jegens de liberale zendingsbeweging van de grote kerken, die met het modernisme lijken ten onder te gaan, maar niet minder jegens de subjectivering en emotionalisering van veel pinkster- en charismatisch christendom.

Het is misschien de wat bescheiden rol van een gereformeerde kerk en theologie die zich juist tussen het vele religieuze aanbod moet profileren. En dan als kerken van gereformeerde huize dan achterom kijken, zullen ze de rijkdom en diepgang van de gereformeerde theologie opnieuw ontdekken en serieus nemen. Als waarschuwing voor kerken die zichzelf zouden willen opsluiten in 'klein vaderlands gedoe', maar als stimulans voor kerken en kerkleden die in de wereld contextueel verantwoord het vaandel van de Christus der Schriften hoog houden - tot behoud van de wereld.

Drs. Kees Haak is universitair docent missiologie aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (v.)

Pionierswerk in de Schilderswijk

‘Oude’ gemeenten moeten van nieuwe gemeenten leren

In zijn bijdrage heeft Haak de ontwikkelingen geschetst in het denken over evangelisatie binnen de GK(v) in de afgelopen veertig jaar. Bij het lezen van zijn artikel, kom ik onder de indruk van de manier waarop de kerk daarmee bezig is geweest. Zo gestructureerd hebben we het in de NGK niet aangepakt!

P. Strating ■

Bij ons geen landelijke vergadering die zorgt voor de missionaire toerusting van de gemeenten of een regio die missionaire predikantsplaatsen in het leven roept. Binnen de NGK is er, waar het gaat om evangelisatie en missionaire betrokkenheid, meer afhankelijk van eigen persoonlijk initiatief en is ook in de afgelopen decennia veel meer gezocht naar interkerkelijke samenwerking. Maar de ontwikkeling die Haak schetst van evangelisatie naar missionair gemeente zijn, is herkenbaar. Vandaag zijn veel plaatselijke gemeenten in de NGK bezig met de vraag, hoe ze met en vanuit het Evangelie van Jezus Christus van betekenis kunnen zijn voor de wereld om hen heen.

Praktijk

De ontwikkelingen van de afgelopen veertig jaar in het denken over missionair betrokken zijn is door Haak uitstekend verwoord. Ik ben geen wetenschappelijke beschouwer, maar iemand uit de praktijk. Dat geeft een andere manier van kijken. Haak schrijft over theologische motieven en kerkelijke beslissingen, maar bij missionair elan gaat het ook gewoon om bewogenheid met mensen, naar wie Gods hart uitgaat, en openstaan voor de wereld om je heen.

Sinds kort ben ik volledig missionair predikant in de Haagse Schilderswijk. Ik ben dat niet geworden door een gemeente die mij tot die taak beroepen heeft. Ik ben het geworden na een persoonlijke zoektocht. Ik heb het zo ervaren dat de Heer mij tot deze taak geroepen heeft en ben blij dat het kerkverband mij in die roeping heeft willen steunen.

Als beginnend theologiestudent kwam ik te wonen in de Haagse Schilderswijk. Daar werd ik getroffen door grote sociale ellende én door de grote afwezigheid van de kerk in de wijk. In die tijd streek Norman Viss met een team uit Amerika in Amsterdam neer om aan missionaire gemeentestichting te doen. Na verloop van tijd sloot hij zich aan bij de NGK. Daarmee opende hij mij de ogen voor het instrument van gemeentestichting. Met de ‘Havenkerk’ in Den Haag heb ik ook voor die weg gekozen. Gemeentestichting is geen doel op zich, maar nodig als we echt missionair willen zijn. Want ook als onze gemeenten allemaal missionaire gemeenten zijn, blijven er onbereikte groepen in onze samenleving. Want onze kerken zijn te eenzijdig van samenstelling en de culturele kloof met de binnenstadsbewoners is te groot.

Ik wilde geen evangelisatieactiviteiten onder mensen uit de Schilderswijk om ze te proberen naar een kerk te lokken. Om deze stadsbewoners ruimte te geven om te groeien in geloof, zullen ze de ruimte moeten krijgen in een eigen kerk. Een kerk waar ze geen vreemdelingen zijn, maar waar ze zich thuis kunnen voelen.

Spannend

De ‘Havenkerk’ is een nieuw gestichte gemeente in de Haagse binnenstad voor de mensen uit de binnenstad. De ‘Havenkerk’ is dan ook volledig anders dan andere kerken. Het is een kerk waar psychisch gestoorde en analfabeten een plekje hebben gevonden naast de jonge enthousiaste mensen die opgegroeid zijn in de kerk. Het is een kerk met weinig structuur en veel diaconale activiteiten. Het is ook wel een kerk met veel conflicten, omdat mensen zich niet kunnen voegen in de gemeenschap. Het is spannend om te zien, hoe een kerk als deze zich zal ontwikkelen. We weten niet eens, of een kerk als de ‘Havenkerk’ blijvend is. Maar het zou ook heel goed kunnen dat in de nieuwe missionaire gemeenten antwoorden gevonden worden waar de hele kerk in de toekomst baat bij heeft. Het is goed om naar wegen te zoeken waardoor dat wat geleerd wordt in de nieuwe gemeenten, ook vruchtbaar kan worden voor de ‘oude’ gemeenten.

Het is mooi in deze tijd om te zien dat in verschillende kerkverbanden een missionair bewustzijn wakker is geworden en dat naast vernieuwende gemeenten op verschillende plaatsen nieuwe missionaire gemeenten worden gesticht. Haak schrijft het al: zulke initiatieven vragen om samenwerking. Je kunt het niet alleen. Ook in Den Haag hebben reformatorische kerken elkaar gevonden om samen missionair en diaconaal bezig te zijn. Het betekent een grote steun in de rug voor de ‘Havenkerk’. Ik kijk wel eens een beetje jaloers naar de GK(v). Daar wordt gemeentestichting tot in de puntjes voorbereid en van degelijke steun voorzien. Vergeleken daarbij heb ik het gevoel dat je het binnen de NGK allemaal een beetje zelf moet uitzoeken. Aan de andere kant laat dat ook ruimte voor roeping en initiatieven vanuit persoonlijke bewogenheid, gedrongen door de liefde van Jezus Christus. Die mogen uiteindelijk zeker niet mogen ontbreken, als het gaat om de missionaire opdracht van de kerken.

Ds. Peter Strating is predikant/gemeentestichter, verbonden aan de (Nederlands Gereformeerde) ‘Havenkerk’ in ‘s-Gravenhage

Met heiliging de wereld in

wandelen met God

Alleen besef van genade verandert een mens van binnenuit

Onlangs reed een bevriend predikant mij door de Amsterdamse wijk Osdorp. Hij is betrokken bij de stichting 'Hart van Osdorp'. Deze stichting wil de bewoners van Osdorp via het oprichten van verschillende centra dienen met inspiratie (aandacht voor God en zingeving), vernieuwing (cursussen op allerlei gebied) en praktische hulp (voedselbanken, huiswerkbegeleiding, etc.).

A. Kamsteeg ■

Tijdens de rondrit raakte ik ietwat gedeprimeerd door de ontstellende terugval van het christelijk geloof. In Osdorp wonen zo'n 45.000 mensen, autochtonen en allochtonen, dwars door elkaar heen. Mij werd verteld dat een PKN-gemeente, een vrijgemaakte kerk en twee rooms-katholieke parochies 's zondags alles bij elkaar ongeveer 500 christenen trekken. Verder kreeg ik vier moskeeën en een hindoe-tempel te zien. Natuurlijk, de situatie in Osdorp kan geen model staan voor heel ons land. Amsterdam is geen Bedum, Bunschoten of Rijssen. Maar toch.

Gapende leegte

Nederland is niet alleen geseculariseerd, maar ook multireligieus geworden. Een kleine christelijke minderheid wordt geconfronteerd met een cultureel klimaat waarin mensen sterk op zichzelf betrokken zijn, zelf de koers van hun leven willen bepalen, ongekende mogelijkheden hebben onmiddellijk behoeften te bevredigen en wantrouwend of zelfs vijandig staan tegenover absolute normen. God schiep de mens met een ziel bedoeld om van Hem te genieten. De gapende leegte die bij de zondeval ontstond, wordt in Nederland opgevuld met (af)goden bij wie een mens altijd dorst houdt.

Zout en licht

Een van de grootste verzoeken voor Christenen is dat zij hierin meegaan en vergeten dat zij afzonderlijk en samen geroepen zijn een tegencultuur te vormen. 'Doe niet als zij', is een in de Bijbel steeds terugkerend thema. Het hoogtepunt hiervan is de volledige innerlijke omkering die de Here Jezus in de Bergrede aan

de orde stelt. Christus schetst daar de botsing tussen enerzijds heiliging vanuit het evangelie en anderzijds de waarden en normen van het ongelooft en een op geestelijke prestaties gerichte religiositeit. Jezus wil dat zijn volgelingen in de samenleving zowel bederfwerend als smaakmakend ('zout van de aarde') zijn. Door in het koninkrijk van de mens als burger van zijn koninkrijk te leven, mogen zij als 'licht van de wereld' iets van de morele schoonheid van hun Heiland reflecteren.

nooit vond een geestelijke opwekking plaats zonder verdiept zondebesef tegenover de heilige God

Dat laatste doen we niet als we van verlangens die zich in het perspectief van de eeuwigheid op de tweede plaats moeten bevinden, eerst-rangverlangens maken. In dat geval vinden we onze diepste vreugde in zegeningen die God ons geeft in de sfeer van relaties, werk, gezondheid en waardering, en niet in God zelf. We danken de HERE tijdens jubilea voor al dat goede. Maar hoe zou satan daarop reageren?

Eens twijfelde hij aan Jobs motieven: 'Zou Job werkelijk zonder reden zoveel ontzag voor U hebben? U hebt het werk dat hij doet, gezegend, zodat zijn bezit zich steeds uitbreidt.' Godsvrucht uit eigenbelang! Job doorstaat de zware proef. 'Al zal de vijgenboom niet bloeien (...) en staat er geen schaap in de kooien, toch zal ik juichen voor de Heer' (Habakuk 3:17). Als dat geen heiliging is.

Het koninkrijk in en er op uit

Hoe belangrijk Jezus het vervolgens vindt zijn volgelingen met juist heiliging de wereld in te sturen, blijkt uit Johannes 17. Jezus' sterven komt snel naderbij. Op zo'n moment heeft een mens het alleen nog maar over de allerbelangrijkste zaken. 'Ik heilig Mijzelf voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in waarheid.' Christus herinnert zijn discipelen eraan dat allen die zijn koninkrijk worden binnengeroepen, er ook altijd weer op uit worden gestuurd. Zelf zocht Jezus geen isolement. Evenmin assimileerde Hij met zijn omgeving. Jezus werd mens, uitgezonderd de zonde. In lijn daarmee worden wij uitgekozen om met een op God gericht hart in de huid van de ander te kruipen.

De profeet Jeremia schreef eens een brief aan Israëlitische ballingen in Babel die zich in een soortgelijke situatie bevonden (Jeremia 49:4-7). Ze leefden als minderheid in een hedonistisch, materialistisch en religieus relativistisch klimaat. Hoe daarin positie te bepalen? Jeremia geeft dan door wat de HERE zegt: 'Ik leidde het zo dat jullie daar kwamen te wonen en heb er een plan mee. Neem volop deel aan het culturele, economische en politieke leven, maar doe dat als burger van Mijn koninkrijk. En begin met bidden voor het shalom van de stad waarin je woont.'

Upside down

Wat zijn de kenmerken van een burger van het koninkrijk van Jezus Christus in onze (post)moderne cultuur? Hoe vormen Christenen vandaag de dag een tegencultuur? Amerikaanse Christenen spreken over een *upside down* houding, een ten opzichte van de waarden van het koninkrijk van de mens gekanteld en omgekeerd denken en handelen.

Een voorbeeld:

Een vrouw beging tijdens haar werk een grote fout die haar bedrijf ernstige schade berokkende. Ze verwachtte dat haar directeur haar zou ontslaan. Toen ze geruime tijd niets hoorde, informeerde zij bij haar directe chef. Deze vertelde haar dat hij tegenover de direc-

In onze samenleving hebben mensen ongeken- de mogelijkheden onmiddellijk hun behoeften te bevredigen. (foto Hans-Lukas Zuurman)

teur de schuld op zich had genomen. 'Ik besepte dat ik hier al zo lang een gewaardeerde positie inneem, dat ik vanwege die fout geen risico loop te worden ontslagen. Bij jou ligt dat nog anders.' De vrouw reageerde verbijsterd: 'Ik ken alleen maar chefs die hun fouten op hun ondergeschikten afschuiven. Maar u...' Daarna vertelde de chef dat hij christen was en zo diep geraakt door Christus' offer voor zijn schuld, dat hij nu tegenover zijn werknemers graag het beeld van zijn Heiland wilde tonen.

Eigen ik

Onze tijd verschilt in die zin niet van vorige dat zelfzucht een wortelzonde is. Of mensen hun uiteindelijke geluk nu zoeken in macht, luxe, succes, waardering of genot, steeds staat het eigen 'ik' centraal. Zelfs de motieven van onze goede werken moeten gewantwoord worden. De arts Frederik Treves die zich rond 1900 ontfermde over de ongelooflijk misvormde en door iedereen verafschuwde olifantman John Merrick, deed dat aanvankelijk alleen maar om er tegenover collega's eer mee in te leggen. Jezus zegt niet voor niets dat de balk van zonde zich in ons eigen oog bevindt. Alleen ik zelf kan immers in mijn eigen hart kijken en ontdekken waardoor ik voortgedreven word.

Wat zou Jezus doen?

De Here Jezus was volmaakt *upside down*. Zijn beloning was ons geluk! Hij stierf voor zijn vijanden. Hij was de verpersoonlijking van de vrucht van de Geest: liefde, vreugde, vrede, geduld, vriendelijkheid, goedheid, vertrouwen, zachtmoedigheid, zelfbeheersing. Hij was nederig en kwam om te dienen. Hij koesterde rechtvaardigheid zonder hardvochtig te zijn. Hij was vergevingsgezind zonder de normen van het paradijs los te laten.

Zelfonderzoek en verootmoediging in de zin van Daniël - 'wij hebben gezondigd' - zijn hier essentieel. Nooit vond een geestelijke opwekking plaats zonder verdiept zondebesef tegenover de heilige God. Toegepast bij deze bijzondere uitgave van *De Reformatie* en *Opbouw*: terwijl wij onderlinge geschillen uitvochten, hadden we er weinig oog voor dat het geloofsgebouw van zoveel mensen in brand stond. Filippenzen 2 en 3 - 'de gezindheid van Christus' - zullen ons samen erg klein maken.

What would Jesus do? Bij Jezus bestaat een nauwe relatie tussen persoonlijke godsvrucht en ijver om te helen wat in de samenleving kapot ging. Hij bracht armen het goede nieuws, genas blinden en gaf onderdrukten hun vrijheid terug. Steeds waren er christenen die begrepen dat het één niet zonder het ander kan. Vanuit geestelijke opwekking vloede strijd tegen corruptie en slavernij voort, werden christelijke scholen en kunsttuingen geboren, kwam men op voor sociale en politieke gerechtigheid. Kerkleden vormden geen onzichtbare enclave, maar vormden een stad op een berg.

*Aan what would Jesus do? gaat de vraag vooraf:
What has Jesus done?
(foto Hans-Lukas Zuurman)*

Dat is ook vandaag relevant. Missionaire en sociale activiteiten beide zijn middelen om het koninkrijk van God te bevorderen. Ongelovigen ervaren nauwelijks dat zonde scheiding ten opzichte van God en henzelf brengt. Maar ze merken wel dat er pijnlijke scheiding is tussen mensen onderling. Als ze dan zien dat christenen asielzoekers helpen, voedselbanken opzetten, gevangenen bezoeken, terminale (aids)patiënten begeleiden, kan hun hart zacht worden voor Christus.

Kopje onder in Gods liefde

Intussen moet het belangrijkste over heiliging nog worden gezegd. Nietwaar? Stel dat we alleen maar zouden horen dat we ons moeten spiegelen aan de geloofsmoed van David tegen Goliath, de vergevingsgezindheid van Jozef tegenover zijn broers, het Godsvertrouwen van Esther bij koning Ahasveros... De moed zou ons in de schoenen zinken. En natuurlijk verplettert de vraag *what would Jesus do?* ons dan helemaal. Jezus louter als voorbeeld ontaardt in moralisme, dat onbarmhartig is en een zware last. Wanneer veranderde het leven van tollenaar Zachaeüs fundamenteel ten goede? Wanneer kregen de onder het bestaansminimum levende Macedonische Christenen de kracht om boven vermogen financiële offers te brengen (2 Kor. 8:1-15)? Pas toen zij overweldigd werden door Christus' liefde. Ze stroomden vol met Gods volkomenheid nadat zij kopje onder gingen in de lengte en breedte, de hoogte en diepte van zijn liefde (Ef. 3:18,19). Evangelieheiliging! Alleen besef van genade verandert een mens van binnenuit.

Eerst: wat deed Jezus?

Aan *what would Jesus do?* gaat daarom een vraag vooraf: *What has Jesus done?* Kenmerk van alle religies is dat de gunst van God met geestelijke prestaties verdiend moet worden. Kenmerk van het evangelie is dat Gods gunst en ons behoud al 2000 jaar geleden zijn verdiend. Christus volbracht niet alleen onze rechtvaardigmaking, maar ook onze heiliging.

Zo werd Hij de uiteindelijke Jozef en de uiteindelijke David. Dat is: Jezus leidde het volmaakte leven dat ik had moeten leiden.

Bij vragen rond onze levensheiliging worden wij daarom uitgedaagd te beginnen met genieten. Naarmate het tot ons doordringt dat we in onszelf slechter zijn dan we ooit kunnen denken en toch bij God meer geliefd dan we durven dromen, groeit ons verlangen Hem met ons leven een plezier te doen. Paulus' oproep 'de zonde niet langer te laten heersen', volgt nadrukkelijk na zijn conclusie dat wij 'in Christus levend zijn voor God' (Rom. 6:11,12).

eerst: wat heeft Jezus gedaan? dan: wat zou Jezus doen?

Welke indruk hebben geseculariseerde Nederlanders van orthodoxe christenen? In hun postmoderne denken is er eerder sprake van onwetendheid en nieuwsgierigheid dan van vijandschap. Tegelijk lijkt afkeer van kerkelijke instituten regel. Alsof ons kerkelijk leven saai, onvrij en vreugdeloos zou moeten zijn. Kennelijk straalden we samen te weinig uit dat Christus' smalle weg kan worden ervaren als een brede weg vol creativiteit, vrijheid en blijdschap in Hem. En juist met zo'n heiliging mogen wij de wereld in.

Drs. Aad Kamsteeg is publicist en columnist en lid van de Gereformeerde kerk (v) van Amersfoort-West

Vier handreikingen ten behoeve van evangelieheiliging:

- 1) Sta bewust stil bij je verlossing. Neem tijd om je te verwonderen over en te genieten van het feit dat je in Christus, 'een nieuw mens' bent.
- 2) Bedenk wanneer je in verleiding komt iets kwaads te doen, dat het korte-termijnplezier van zondigen niet opweegt tegen de vreugde in en intimiteit met God die je krijgt als je zijn geboden doet.
- 3) Leg steeds opnieuw je concrete zonden neer bij het kruis. Zie met de ogen van je hart dat je ongeduld, hoogmoed, overspeligheid, egoïsme, aan het kruis gespijkerd zijn. En geloof dat Gods genade zo ver gaat dat je zonden 'niet meer zullen worden gevonden' (Jer. 50:20).
- 4) Wanneer je met heiliging de wereld ingaat, bedenk dan dat je geroepen wordt vreemdelingen lief te hebben omdat je immers zelf ook vreemdelingen in het land Egypte bent geweest en daaruit uit genade bent gered (Deut. 10:9).

Wat wilt u, dat ik doen zal?

wandelen met God

Aad Kamsteeg gaat in zijn artikel 'Met heiliging de wereld in' door op twee wezenlijke vragen rond het leven en werk van Jezus. Allereerst laat hij zien dat Jezus bij zijn vraag 'What would Jesus do' het leven behoorlijk op zijn kop zet, niet alleen zijn eigen bestaan, maar ook dat van ons. Daarnaast stelt hij dat we niet voorbij kunnen aan de vraag wat Jezus dééd. Heiliging kan niet bestaan zonder die basis.

J. Gerkema-Mudde ■

Toch intrigeert mij nog een vraag, die uit de mond van Jezus zelf opklinkt: 'wat wilt U, dat ik doen zal?'. Tot twee keer toe neemt Hij dit woord in de mond bij twee heel verschillende ontmoetingen in Marcus 10:35-52. Hij wil in het contact met mensen van henzelf horen wat hen hoog zit. Dat pakt heel verschillend uit. In de ene geschiedenis gaat het om twee broers die vol afgunst zitten te piekeren wie waar mag

Jezus toont met zijn vraag indringend te willen inspelen op de behoefte van de ander

zitten. Jezus treedt de beide mannen in alle openheid tegemoet: 'wat willen jullie, dat ik doen zal?'. Hij voorkomt hun vraag niet, vult het ook niet bij voorbaat in. Jezus speelt in op hun verlangen en plaatst dat in een veel groter perspectief.

In een volgende gebeurtenis stelt Jezus de vraag weer. Een blinde man schreeuwt om hulp. Opvallend is dat de omstanders deze man niet te hulp komen, maar Jezus door zijn vraag wél. Jezus treedt zo Bartimeüs in alle openheid tegemoet. Hij mag aangeven wat hij wenst.

Bijzonder om te zien hoe onze Heer de invulling van het contact zo bij de ander durft te laten: 'wat kan ik voor je doen?!'

Wie komt in beweging?

Het brengt mij bij een opmerkelijk punt. Heel vaak weten we al bij voorbaat wat we de ander willen aanbieden, maar ook wat die ander zou moeten doen. Dat merk je in de (geestelijke) zorg in een hospice, maar dat is net zo herkenbaar bij de gesprekken tussen Nederlands

Gereformeerden en Vrijgemaakt Gereformeerden, bij spanningen in een buurt, de straat of een trappenhuis (uit eigen ervaring kan ik zeggen dat op die gemeenschappelijke plek in de tuinsteden van Amsterdam veel irritaties ontstaan). Al gauw denken we zelf aan de goede kant te zitten en de ander daarin op slechtouw te moeten nemen.

Blijkt dat in de gezondheidszorg als het om een maaltijd gaat (u moet goed eten, hoor), in een buurt als het om thuisvoelen gaat (ga eens bij het buurtwerk kijken), in de kerk kennen we die aanpak ook: 'jij moet wel dit of dat'. Jezus toont met zijn vraag zélf iets te willen doen, indringend te willen inspelen op de behoefte van die ander.

Een sterke basis

Het blijkt ontzettend moeilijk om zo sterk te zijn in Christus, dat je wel een stootje kunt verdragen. Het is makkelijker om vanuit je eigen perspectief mensen en problemen te benaderen, dan om vanuit de rijkdom en bevrijding in Christus ontvankelijk te zijn voor welk gepast of ongepast, liefdevol of kleinmenselijk verlangen dan ook.

Met deze basis kunnen we alleen en samen, zonder ons te isoleren of te assimileren, in het volle besef van eigen kwetsbaarheid en zonde toch weer in gesprek gaan met elkaar als kerken en met onze medemens. Een trappenhuis hoeft dan niet langer een plek te zijn, waar de irritaties opspelen, maar kan zo ook een plek van ontmoeting worden: 'wat kan ik voor je betekenen?'.

Judith Gerkema-Mudde is lid van de Nederlands Gereformeerde kerk van Amersfoort-Noord. Ze is geestelijke verzorger in hospice Kuria in Amsterdam en lid van de Commissie voor contact en samenspreking met andere kerken van de Nederlands Gereformeerde kerken.

Het historisch fundament

De plaats van de belijdenis

In de geschiedenis van de contacten tussen de Nederlands Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken (v) heeft de zaak van de belijdenis een hoofdrol gespeeld. Dat is begrijpelijk, gezien de passage in de Open brief, waarin de schrijvers de vraag aan de orde stellen, of het historisch fundament van de Gereformeerde Kerken in ons land 'ook samenvalt met het fundament van de heilige, algemene, Christelijke Kerk'. Het is een van de passages uit de Open brief die het meeste verzet heeft opgeroepen. Dat bleek toen de Generale Synode van Amersfoort-West 1967 uitsprak dat hier de inhoud en het katholiek karakter van de belijdenis discutabel wordt gesteld (Acta, art. 16).

B. Kamphuis ■

Een moeizame geschiedenis

Sinds de gereformeerde synode van Ommen-1993 was de zaak van de belijdenis tussen beide kerken aan de orde. Het is een moeizame geschiedenis geworden. Juist vanwege de discussie over de plaats van de confessie is het tot nu toe niet mogelijk geweest om met elkaar samensprekingen te beginnen met het oog op kerkelijke eenheid. Gelukkig is er de laatste jaren wel een opening gekomen. De Gereformeerde Synode van Amersfoort-Centrum heeft daarvan ook met erkentelijkheid kennis genomen (Acta, art. 135). De gesprekken tussen de Commissie voor Contact en Samenspreking (CCS) van de NGK en Deputaten Kerkelijke Eenheid (DKE) van de GK(v) zijn daarna nog weer verder gegaan. Ook deze gesprekken lijken vruchtbaar te zijn. Het heeft veel tijd gekost om wederzijds wantrouwen te overwinnen. Maar dat blijkt toch mogelijk te zijn.

Wederzijds wantrouwen

Aan gereformeerd-vrijgemaakte zijde heerste de zorg dat bij de NGK in feite leervrijheid de dienst zou uitmaken. Anderzijds was het de zorg van de NGK dat bij de GK(v) de binding aan de belijdenis tot letterknechterij zou leiden. Aan beide kanten waren het ervaringen uit het verleden die tot deze bezorgdheid leidden. Wie de geschiedenis van de afgelopen veertig jaar overziet, moet constateren dat er inderdaad

een duidelijk verschil is in omgang met de belijdenis tussen beide kerkverbanden. In de NGK wordt makkelijker kritiek geuit op de inhoud van de confessie, in de GK(v) wordt veel feller gereageerd als de belijdenis in het geding is of lijkt te zijn.

Tegelijk valt op dat deze verschillen niet tot zo'n grote kloof geleid hebben, als je misschien zou verwachten. De NGK zijn geen vrijzinnige kerken geworden, al speelt de belijdenis er een kleinere rol dan in de GK(v). Deze laatste op hun beurt zijn niet confessionalistisch geworden. Het enige grote leergeschied dat er gespeeld heeft (de zaak-Hoorn) draaide niet om de binding aan de belijdenis, maar om de uitleg die ds. Joh. Hoorn gaf aan art. 28 NGB ('je kunt niet spreken over gelovigen buiten de ware kerk') en om de wijze waarop hij deze uitleg dreef.

Er is ruimte om in de GK(v) het historische, menselijke en daarom ook beperkte karakter van de belijdenis te benadrukken. In feite delen beide kerkverbanden veel confessionele overtuigingen en daarnaast veel leerstellige opvattingen, die typerend waren voor de reformatorische beweging in de jaren dertig van de vorige eeuw. Ook staan beide kerkverbanden voor vergelijkbare vragen, bijvoorbeeld ten aanzien van de charismatische beweging en van de hermeneutiek. Kortom, er is perspectief voor verder wederzijds begrip.

Toch is het naar mijn overtuiging wel nodig dat er op een aantal punten verder doorgesproken

wordt. Ik noem een aantal belangrijke kwesties. Het betreft de wijze van binding aan de belijdenis, het schriftgezag, de verkiezingsleer en de leer van de 'tussentoestand'

Binding

Op het punt van de binding aan de belijdenis is de eerste serie gesprekken na Ommen-1993 vastgelopen. Het is later gelukt om toch verder te komen. Daarbij is geprobeerd boven vastgelopen discussies uit te komen door de belangen achter de wederzijdse standpunten na te gaan en door concrete onderwerpen te bespreken. Toch blijft er nog een behoorlijke afstand tus-

in feite delen beide kerkverbanden veel confessionele overtuigingen en staan ze voor vergelijkbare vragen

sen de strikte wijze waarop in de GK(v) via Kerkorde en ondertekeningformulier de binding aan de belijdenis is geregeld, en de wat vrijblijvende wijze waarop dat in de NGK het geval is. Dit is ook het punt waarop, na jaren van intensieve samenwerking en samenspreking, de relatie tussen de Christelijke Gereformeerde Kerken en de NGK vastgelopen is. Hierboven heb ik al gezegd, dat de NGK geen

Kerkgebouw Amersfoort-W. Op de Generale Synode van Amersfoort-West (die in dit gebouw vergaderde) bleek dat de passage in de Open Brief over het historisch fundament het meeste verzet opriep. (foto Hans-Lukas Zuurman)

vrijzinnige kerken geworden zijn. Toch geeft de wat lossere binding aan de confessie daar wel heel wat ruimte aan experimenten op het gebied van de leer. Dat zijn uiteindelijk experimenten waarbij de gemeente overgeleverd dreigt te worden aan particuliere opvattingen van een voorganger. Juist de confessie wil de ruimte afbakenen, waarbinnen de gemeente daarvoor veilig is.

Dat leidt mij tot een aantal vragen aan de Nederlands Gereformeerde broeders: vindt u dat de GK(v) en de CGK in de praktijk confessionalistisch met de binding aan de belijdenis omgaan? Zo ja, dan is de afstand tussen u en ons in feite toch groter, dan ik momenteel inschat en hoop. Zo nee, moet u dan niet constateren dat ook bij de klassieke binding aan de belijdenis confessionalisme buiten de deur gehouden kan worden? Wat let u dan daartoe over te gaan? Zou u daarmee niet uw kerkelijke verantwoordelijkheid voor de zuiverheid van de leer ter wille van de gemeente beter kunnen nakomen?

Ik stel deze vragen niet om daarmee de winst van het wederzijdse begrip weg te gooien, en weer vanaf het nulpunt te beginnen. Die winst wil ik juist graag incasseren. Maar ik zoek met deze vragen naar een wijze waarop dat mogelijk is. Hopelijk kunnen we ook in de toekomst op dit punt met elkaar verder komen.

Schriftgezag

Het Schriftgezag was, voorzover ik kan overzien, niet aan de orde in de jaren zestig, toen de scheuring zich voltrok tussen GK(v) en NGK. Later is het wel aan de orde gekomen, bijvoorbeeld naar aanleiding van de uitspraak van drs. H. de Jong over de rand van onzekerheid aan de Bijbel. De Jong wordt ook door velen in de GK(v), ook door mij, gezien als een schriftgeleerde, die nieuwe en oude dingen te voorschijn weet te halen (Mat. 13:52). Juist daarom is er op zijn uitspraak zo geschrokken gereageerd.

Momenteel speelt de zaak van het Schriftgezag in beide kerken vooral naar aanleiding van hermeneutische vraagstellingen. In de NGK staat daarbij centraal het rapport 'Vrouwelijke ouderlingen en predikanten?'. Daar lijkt de hermeneutiek te moeten dienen om ruimte te geven voor vrouwelijke voorgangers. Van de zijde van de deputaten en de synode van de GK(v) is daarop kritiek geïdentificeerd, terecht naar mijn mening. Maar ook binnen de GK(v) spelen heftige hermeneutische discussies (bijvoorbeeld over omgang met echtscheiding en over metaforisch taalgebruik in de Bijbel).

Het gaat er hierbij om twee klippen te vermijden. De eerste klip is die van biblicistisch schriftgebruik, waarbij losse teksten op de klank af geciteerd worden om een standpunt te onderbouwen. De andere klip is die van een hermeneutiek die alleen nog maar gezag toekent aan dat wat wij vandaag nog uit de Bijbel kunnen gebruiken. In beide gevallen is het

eigen standpunt al bepaald voordat de Bijbel heeft kunnen spreken.

Erkenning van het Schriftgezag betekent naar mijn overtuiging echter dat de 'vreemdheid' van de Bijbel gerespecteerd wordt. Juist als de Schrift ons tegenspreekt, ons tegen de haren instrijkt, juist dan zullen we heel goed naar haar moeten luisteren. De normativiteit van de Bijbel accepteren, als het je goed uitkomt, daarvoor is weinig gehoorzaamheid nodig. Maar als het ons niet goed uitkomt wat de Bijbel zegt, dan zal blijken wat onze eerbied voor de Schrift in de praktijk betekent. Misschien zullen we elkaar daarvoor nog heel hard nodig hebben.

Uitverkiezing

In beide kerkverbanden is kritiek uitgeoefend op gereformeerde leer van de uitverkiezing. In de NGK op verschillende momenten, vrij recent nog door drs. H. de Jong in zijn boek *Van oud naar nieuw*. In de GK(v) wat langer geleden door wijlen dr. H. Venema in *Uitverkiezing? Jazeker! Maar hoe?* Hoewel Venema van mening was dat hij met zijn opvatting binnen de grenzen van de belijdenis bleef, is zijn boek toch kerkelijk veroordeeld. Over de opvattingen van De Jong zijn verschillende gesprekken gevoerd tussen CCS en DKE, waaraan ook De Jong en ikzelf deel hebben genomen. In deze gesprekken bleek het heel goed mogelijk om dicht bij elkaar te komen, zonder dat daarbij onzerzijds de Dordtse Leerregels hoefden te worden losgelaten.

In feite gaat het bij deze discussies om een verwerking van ons gemeenschappelijk verleden. De Vrijmaking was de reactie op de kerkelijke sanctiëring van het centraal stellen van de leer van de uitverkiezing, zoals dat bij een theoloog als A. Kuyper gebeurde. In de 'vrijgemaakte' theologie werd benadrukt dat de leer van het verbond niet gedomineerd mocht worden door de verkiezingsleer. Voor sommigen is dat gaan betekenen dat ook de verkiezingsleer van de belijdenis zelf ter discussie kwam te staan. Vele anderen (onder wie in de eerste plaats K. Schilder zelf) zagen geen spanning tussen verbondsleer en verkiezingsleer.

Naar mijn mening is het anachronistisch om de latere uitbouw van de verkiezingsleer bij sommige gereformeerde theologen terug te projecteren in de Dordtse Leerregels. De Leerregels moeten in hun historische setting gelezen worden, niet als de enig mogelijke verwoording van de verkiezingsleer, wel als een bijbels verantwoorde afwijzing van het humanisme van de Remonstrantie. De beperkingen van de Leerregels zijn gegeven met hun historische bepaaldheid.

De tussentoestand

Al in de jaren zestig was dit één van de belangrijkste confessionele thema's in de discussies die vooraf gingen aan de breuk. Nog altijd ligt hier een duidelijk verschilpunt. Is het geoor-

loofd de belijdenis van zondag 22 'dat mijn ziel onmiddellijk wordt opgenomen tot Christus' te bestrijden of niet?

Ook in deze discussie hebben we te maken met onze gemeenschappelijke wortels: de strijd tegen het subjectivisme, waarin het eigenlijk alleen nog maar om de verlossing van de ziel ging. Maar moest die strijd echt op dit punt gevoerd worden? Gaat het in zondag 22 om dualisme, als daar juist de belijdenis van het de

De confessie wil de ruimte afbakenen, waarbinnen de gemeente veilig is voor experimenten. (foto Hans-Lukas Zuurman)

verlossing van het lichaam zo triomfantelijk onder woorden gebracht wordt? Gaat het niet 'gewoon' om de bestrijding van de leer van het vagevuur, de leer die de verdienstelijkheid van de goede werken uitstrekke tot na dit leven? Belijdt zondag 22 daartegenover niet de volkomenheid van de verlossing door Jezus Christus? Moesten hiertegen zulke scherpe woorden gebruikt worden (C. Vonk schreef over 'de oudste leugen van de satan')? Kunnen we hier niet samen terugkeren tot de confessie, zonder tot enige vorm van subjectivisme of dualisme te vervallen? Het zou nieuwe mogelijkheden geven in de onderlinge verhouding.

Conclusie

Over de binding aan de belijdenis zal nog heel wat doorgesproken moeten worden tussen ons. Het is wel een gesprek waar wij aan weerskanten veel aan kunnen hebben. Om dit gesprek goed te kunnen voeren hebben we de geestelijke ruimte nodig om naar elkaar te kunnen luisteren, elkaar indringend aan te spreken en van elkaar te willen leren. Dat is echt geestelijke ruimte, die alleen van de Geest van Jezus Christus komen kan. Het zou geweldig zijn, als we die ruimte zouden ontvangen.

Prof. dr. Barend Kamphuis is hoogleraar dogmatiek aan de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (v) en hoofdredacteur van *De Reformatie*.

De aard van de binding aan de belijdenis

Antwoord aan Prof. dr. B. Kamphuis

Dat het mogelijk is in een gezamenlijke uitgave van De Reformatie en Opbouw tot een gedachtewisseling te komen over wat ons tot op heden kerkelijk gescheiden houdt, is reden tot blijdschap. Ik ga dan ook graag in op wat door prof. dr. B. Kamphuis naar voren is gebracht.

J.C. Schaeffer ■

Terecht wordt door Kamphuis opgemerkt, dat de zaak van de belijdenis een hoofdrol speelde en speelt in onze wederzijdse geschiedenis. Met dankbaarheid lees ik zijn oordeel dat onze kerken geen vrijzinnige kerken zijn geworden, hoezeer daar destijds ook voor gevreesd werd. Bemoedigend is ook te lezen, dat in het contact tussen DKE en CCS het op een zeer aangelegen punt als de uitverkiezing en het spreken van de Dordtse Leerregels mogelijk bleek dicht bij elkaar te komen.

Binding

Het punt waar het in de bijdrage van Kamphuis om draait lijkt mij zijn beduchtheid, dat een lossere binding aan de confessie 'heel wat ruimte aan experimenten' geeft op het gebied van de leer.

Sinds de LV van Apeldoorn is er in onze kerken een vernieuwd ondertekeningformulier in gebruik. De teneur van dit formulier is net als van het oude formulier van Dordt dat de individuele ambtsdrager zijn spreken laat bepalen door de kerkelijke gemeenschap, waarvan hij deel uitmaakt. In de bewoordingen van dit formulier is er voor gekozen om nog duidelijker dan in het Dordtse formulier te laten uitkomen, dat de Schrift de norm voor de confessie is en blijft.

Tegelijk moet toegestemd, dat er binnen ons kerkverband meerdere kerken zijn, die dit nieuwe formulier niet gebruiken. Dat betekent niet, dat ze zo'n binding niet kennen. Maar ze volstaan met het vragen van een handtekening of van een mondelinge verklaring.¹ Bovendien stemmen alle kerken uit ons verband in met de Preambule van het Akkoord voor Kerkelijk Samenleven. Daarin wordt verklaard dat we ons onderwerpen aan de waarheid van de Schrift zoals beleden in de Drie Formulieren van Enigheid.

Dat niet alle kerken zich op dezelfde manier binden aan de confessie wordt overigens binnen onze kerken ook betreurd. Maar het wordt wel geaccepteerd.² In de praktijk heeft dit niet geleid tot fundamentele afwijkingen van de confessie. Kamphuis mag dan beducht zijn voor experimenten op het gebied van de leer, maar hij geeft geen concrete voorbeelden.³ De binding aan de confessie is onder ons niet in geding. Er is alleen verschil van mening over de wijze hoe deze binding te formaliseren.

Relatie met de Christelijke Gereformeerde Kerken

Kamphuis stelt dat de gesprekken met de CGK ook vastgelopen zijn vanwege onze lossere binding aan de confessie. Dat is niet correct. Inderdaad ging het in onze gesprekken steeds meer over de relatie tussen Schrift en confessie. Maar dat stond wel in een ander kader. Dit had namelijk te maken met het gesprek over de toe-eigening van het heil. De deputaten van de CGK hadden er moeite mee dat van onze zijde hierover vooral werd gesproken in bewoordingen aan de Schrift ontleend, terwijl door hen veel meer vanuit de confessie, met name de Dordtse Leerregels, werd geargumenteed. Deze gesprekken, die ik zelf destijds als voorzitter van de CCS meemaakte, gingen bepaald niet over de binding aan de confessie op zichzelf. Ik maak me trouwens sterk dat de vrijgemaakte deputaten zich juist heel goed in onze opstelling van destijds zouden hebben kunnen vinden.

Tenslotte, ik hoop dat juist het feit dat in zoveel opzichten dezelfde discussies in de NGK en de GKV plaats vinden ons nog meer zal samenbinden in ons zoeken naar begaanbare wegen in de lijn van onze gemeenschappelijke gereformeerde traditie.

Ds. Johan Schaeffer is predikant van de Nederlands Gereformeerde Kerk te Nunspeet en kerndocent aan de Nederlands Gereformeerde Predikantenopleiding

noten:

- ¹ Ter aanvulling: alle kandidaten ondertekenen bij beroepbaarstelling een ondertekeningformulier voor proponenten.
- ² Bedacht moet worden dat dit een uitvloeisel is van het conflict dat ons eind jaren zestig van elkaar heeft verwijderd. Het zij Kamphuis toegegeven, dat de GK(v) vandaag niet als confessionalistisch te bestempelen zijn. Maar in de genoemde periode waren er wel duidelijke tendensen in die richting. Zie daarover G. van den Brink en H.J. van der Kwast, *Een kerk ging stuk. Relas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in de jaren 1967-1974*, Amsterdam, 1992, blz. 138-146.
- ³ Wat Kamphuis schrijft onder de kopjes 'Schriftgezag' en 'Uitverkiezing' lijkt mij daar in elk geval niet onder te vallen. Maar de argumentatie hiervoor vergt meer ruimte dan die mij beschikbaar is. En wat hij naar voren brengt onder het opschrift 'De tussentoestand' gaat voorbij aan het feit, dat ook binnen de NGK het schrijven van ds. Telder officieel veroordeeld is als afwijking van de confessie. Zie ook over dit laatste G. van den Brink en H.J. van der Kwast, *a.w.*, blz. 129-138.

Kerkdiensten in de ruimte van de Heer

kerk en liturgie

Vier decennia Nederlands Gereformeerde prediking en gemeentezang

Ton zag een dag of drie na de verschijning van de Open Brief het levenslicht. Niemand kon toen vermoeden, dat hij de meeste jaren als Nederlands Gereformeerde door het leven zou gaan. Opgroeiend in een land, waar het geloof in de welvaart steeds meer het geloof in God overwoekerde. Veertig jaar - van een wereld met flower power en maanlandingen tot die van internet en Bin Laden. In vier decennia gebeurde er veel, heel veel.

F. Gerkema ■

In een gereformeerde kerkdienst van 1966 merkte je weinig van veranderingen. De zondag zat als altijd strak in het pak en veel lag vast. Bij de doop van Ton zullen zijn naam en die van zijn ouders de enige variabelen zijn geweest, besloten met een gezongen Psalm 105 vers 5. De preek van toen was gegoten in drie of vier punten, met lange lijnen door de Schrift en dichtbij het 'toen en daar' van de bijbeltekst. In stellig vertrouwen dat dat zijn weg wel zou vinden naar het hart van de kerkganger. En last but not least vormden de Psalmen de hoofdmoot van de gemeentezang. Al was het in een berijming, die onmiskenbaar het stempel droeg van de 18e eeuw - vroom en een beetje verlicht. Bij het orgel natuurlijk!

Tussen plaatselijk en landelijk

Veranderingen in de gemeentezang kwamen in de Nederlands Gereformeerde kerken op gang door twee impulsen van buitenaf. Dat was ten eerste de verschijning van het *Liedboek* in 1973, een initiatief van de 'grote' kerken, hervormd en gereformeerd. Sommige NGK's zongen er vanaf het begin uit, anderen gingen het *Liedboek* pas gebruiken, nadat de Landelijke Vergadering van 1988 met een selectie van 193 goedgekeurde liederen was gekomen. Nog weer zes jaar later verscheen er zelfs een aanvullend NGK-bundeltje. Dat haalde het niet, want de meeste kerken verlangden naar meer. Overhead en eigen bundels duiden er op dat de zondagse liedkeus meer en meer een plaatselijke aangelegenheid zou gaan worden.

Evangelisch

Dat hing samen met een tweede invloed van buitenaf: de opkomst van het evangelische lied. Het was begonnen in 1972, toen in Pinksterkringen de eerste bundel *Opwekkingsliederen* uitkwam. Maar de liederen raakten al snel breder bekend - ook onder Nederlands Gereformeerden. Deze ontwikkeling zette na 1990 versterkt door en in 2001 bleek uit een Opbouw-enquête dat een groeiend aantal gemeenten de evangelische liederen niet alleen in 'bijzondere', maar ook in 'gewone' diensten zong. En dat is daarna, mee door de komst van de *Evangelische Liedbundel*, alleen maar meer geworden.

ik heb de indruk dat er in onze kerken weinig geïnvesteerd is in gezangen en psalmen

Als je het vergelijkt met de invoering van *Nieuwe Psalmberijming* en *Liedboek*, kun je je er over verbazen dat de deuren van onze kerken voor het evangelische lied zonder veel piepen en knarsen opengingen. De toegenomen contacten tussen gereformeerd en evangelisch speelden daarbij natuurlijk een grote rol. En het veranderde (kerkelijke) klimaat met zijn aandacht voor gevoel en beleving! Verder zag je bij een deel van de Nederlands Gereformeerden de affiniteit met de liedboekliederen minderen - vanwege geloofsbeleving en melodieën,

maar zeker ook door de taal. Wie sprak in eigen gebed God nog aan met 'Gij'? Dat gebeurde dus alleen in de kerkdienst, bij Schriftlezing en lied. Na de komst van de NBV is het zelfs alleen het *Liedboek* dat ons het 'Gij waart' en 'Gij geeft' in de mond legt. Ook het dichterlijke van de taal van het *Liedboek* - misschien wel de meest dichterlijke liedbundel sinds de Reformatie - opende de weg naar het evangelische lied met zijn meer herkenbare woordgebruik. Al zouden de meeste Nederlands Gereformeerden het *Liedboek* niet graag willen missen. Dat is de andere kant.

Veertig jaar en jonger

Ik heb wel de indruk dat er in onze kerken - afgezien van de begintijd van het *Liedboek* - weinig geïnvesteerd is in gezangen en psalmen. Ik maak niet mee, dat een lied voorafgaande aan de dienst eens even wordt aangepakt. Of dat

het opwekkingslied in de dienst is voor een deel het antwoord op weinig onderhouden gemeentezang

een organist (pianist) na een eerste couplet tijdens de dienst zegt: 'Dit kan beter mensen, zus en zo, dat doen we nog een keer'. Wel hoor ik nog steeds organisten, die elke regel vóór de beginmaat inzetten, waarna de gemeente grotendeels ná de maatstreep volgt. Wil je weten wat voor een gesleep dat geeft, dan moet je eens een CD van zo'n dienst beluisteren. Geen wonder als dan de diepste woorden en mooiste liederen mat worden weggezongen. Hoor je vervolgens een evangelisch lied, begeleid door een stevig combo - met vaak bevlogen jongeren! - dan stap je gewoon een andere wereld binnen. Het opwekkingslied als antwoord op weinig onderhouden gemeentezang! Die kant is er ook en daar mogen we best eens voor gaan zitten. Allemaal, maar de musici in het bijzonder.

Want armoede zou het zijn als we in onze kerken op een kwaad moment alleen maar liederen van veertig jaar en jonger zouden zingen! De meeste opwekkingsliederen gaan trouwens ook niet vanzelf en sommige zou je standaard moeten opknippen in solo- en gemeentezang. Want anders krijg je hetzelfde gesleep als zo even, maar dan met een paar voorzangers in plaats van een orgel!

Criteria

In veertig jaar NGK is wel gebleken dat de vraag naar de criteria voor een goed lied een lastige is. Wie bijvoorbeeld de lijst van goedgekeurde gezangen beziet, merkt dat er maar twee pinksterliederen worden genoemd (242 en 249). Commissie en Landelijke Vergadering

(Dronten 1988) vonden namelijk dat elk aanroepen van de Geest - iets als 'Kom, Schepper Geest' - ongepast is, gelet op de komst van de Geest met Pinksteren. Zo'n criterium lijkt in 2006 al weer verjaard.

Wat wel van een lied gevraagd mag worden is, dat het in goed verzorgd Nederlands is geschreven, zonder dat het nu meteen ontoegankelijk dichterlijk hoeft te worden. En verder is het heerlijk als tekst en melodie goed op elkaar staan afgesteld. Tenslotte is ook de theologische kant niet onverschillig, gelet op wat zich vanuit evangelische en oecumenische hoek aandient. Dat alles vraagt om open en opbouwende gesprekken, zowel plaatselijk als landelijk! Bij landelijk denk ik niet zozeer aan commissies en deputaten, maar aan een laagdrempelige website met informatie en overwegingen bij alle mogelijke liederen. Zouden we op zo'n punt de handen als NGK en GK(v) niet ineen kunnen slaan?

Gevarieerd en vertrouwd

Anno 2006 klinkt in veel NGK-diensten een mengeling van psalmen, gezangen en evangelische liederen. Het lijkt me in lijn met het evangelie, dat ook niet strak grijs is. Zo'n mengeling geeft mooie kansen om het eigene van de liederen - tekstueel, muzikaal en emotioneel - uit te laten komen. Iets in de trant van wat de Spreukendichter van het gesproken woord zegt: 'het juiste woord op de juiste tijd' (25:11). Van eenkennigheid kun je Nederlands Gereformeerden niet betichten, zoals onder andere blijkt uit de betrokkenheid bij recente psalmenprojecten. Aan de 'Psalmen voor nu' is door NGK'ers meegewerkt en de eerstelingen klinken al in onze diensten. Maar substantiële Nederlands Gereformeerde inbreng is er ook bij een prachtig boek, dat komende week verschijnt. Weer heel anders, want in dat boek vind je de onberijmde psalmen in de NBV, gezet op gregoriaanse psalmtonen en chants (Wiebe Tilstra, *Psalter*).

Zo is er veel goeds, waar we als kerken in alle verscheidenheid van kunnen genieten. Want

Je kunt met de ogen dicht horen, of er met gebogen hoofd uit een boekje of vooruitkijkend van het scherm wordt gezongen. (foto Jaco Klamer)

de plaatselijke werkelijkheid is gewoon niet 'koekoek één zang'. Vraag is wel weer of we als Nederlands Gereformeerden met deze veelheid en vrijheid niet verleren om met liederen echt vertrouwd te raken.

Beamer

Steeds meer wordt tijdens de diensten gebruik gemaakt van een beamer, zo bleek onlangs uit een enquête in een recent themanummer van *Opbouw* over de prediking. Al heeft zo'n beamer meer de sfeer van een TL-buis dan van een kaars, je kunt er veel mee doen - ook bij de gemeentezang. De liederenschat der eeuwen ligt aan je voeten (na aanmelding bij de Stichting Licentie, dat wel) en de beamer vergemakkelijkt het zingen in wisselzang en canons. Verder kun je met de ogen dicht horen, of er met gebogen hoofd uit een boekje of vooruitkijkend van het scherm wordt gezongen. Het zou wél mooi zijn als we bij dit alles de gereformeerde aanpak vasthouden door geen teksten zonder noten te projecteren. De evangelischen verdienen op dit muzikale punt wat mij betreft een rode kaart.

Verkondiging

Dan over naar het hart van onze diensten: de zondagse verkondiging. Ook daar herken je het accent op geloofsbeleving en voel je de tocht van de secularisatie. De preek is korter geworden, praktischer en qua taal hedendaagser. De preek moet het wérkelijke leven van de kerk-ganger van 2006 raken en niet gaan 'over' van alles en nog wat. Ik ben wel blij met deze ontwikkeling. De vrees, dat de preken onder ons tot een glad praatje verworden, deel ik niet, al prikkelt kritiek in die richting wel om de verrassende diepte van de Bijbel te blijven zoeken. Die intentie herken ik bij andere NGK-predikanten. Vergis ik me, als ik de vraag naar laagdrempeligheid al weer minder hoor dan een paar jaar geleden? Morgen, misschien vandaag al, kan zomaar de vraag komen naar de stevige bodem van ons geloof. Goed om daar in de zondagse diensten op te blijven anticiperen. Bijvoorbeeld door een serie preken over een (flink gedeelte van een) bijbelboek of een thematische reeks. Mogelijk met aanzetten voor thuiswerk door de week, individueel of in het gezin. Op zondag kun je ook niet alles! De wekelijkse catechismusprediking is binnen de NGK nagenoeg verleden tijd, al hoor je de catechismus bloksgewijs nog wel terug. En de overtuiging dat dit leerboek het christelijk geloof breed en diep houdt, is ook niet verdwenen. Maar het is wel zoeken naar het 'hoe'; naar de werkbaarheid van gespreksmomenten in de leerdiensten en de visuele mogelijkheden. En dat laatste niet alleen in de leerdienst, want wat kun je met een enkel kleurtje in een geprojecteerde bijbeltekst poëtische en inhoudelijke details laten zien, iets wat met alleen woorden nooit zou lukken. Ik hoop dat

gemeenteleden op zulke momenten proeven hoe vruchtbaar en verdiepend aandachtige, onbevangen lezing van de Bijbel kan zijn.

Opzet

Als ik doorsteek naar het geheel van de kerkdienst, dan valt op dat steeds meer gemeenteleden inbreng hebben in NGK-diensten. De muzikanten natuurlijk, maar ook iemand die een kinderlied inleidt, iets vertelt uit de kindernevendienst, de collecte toelicht, de gebeden doet of de bijbellesing verzorgt. Dat ademt de sfeer van het Nieuwe Testament, zoals je die vindt in de brieven van Paulus (1 Korintiërs 12-14). Soms wordt - naar evangelische snit - het eerste (lofprijzings)deel van de dienst in handen gelegd van een zangleider, met daarna de predikant en de verkondiging. Hoe zit het dan met de eenheid van zo'n dienst, denk je onmiddellijk als Nederlands Gereformeerde. Is het nog wel iets van een ellips met twee brandpunten of valt het uiteen in twee losse cirkels van lofprijzing en verkondiging? Bij een traditionele avondmaalsviering zou zo'n vraag trouwens ook kunnen opkomen!

het is goed om in de zondagse diensten te blijven anticiperen op de vraag naar de stevige bodem van ons geloof

Gebruikelijker onder ons is een meer architectonische opzet rondom het Woord, met een thematiek die een groot deel van de dienst kleurt. Met soms expliciet de verschillende momenten van de dienst: voorbereiding, dienst van het Woord, dienst van de gebeden en gaven, zegen.

Ruimte en richting

De zondagse kerkdienst met de hele gemeente rondom het Woord, met lezing en verkondiging, met lied, gebod en gebed, doop en avondmaal. Dat alles voor de Heer (eredienst) en met oog voor elkaar. Gave van God. Dat is van alle eeuwen.

Ton wordt volgende week veertig. In de vier decennia van zijn leven is in onze kerkdiensten misschien wel meer veranderd dan in de vier eeuwen ervoor. Maar als het diensten zijn 'in de Heer' dan is er verheugend veel ruimte. En richting, zolang we Hem bij gemeentezang en prediking maar voor ogen houden.

Ds. Freddy Gerkema is predikant van de Nederlands Gereformeerde kerk van Amersfoort-Noord en lid van de redactie van *Opbouw*.

Tussen eenheid en verscheidenheid

kerk en liturgie

GK(v) gaan liturgisch op NGK lijken

Zoals ook uit het artikel van F. Gerkema blijkt, is het binnen de Nederlands Gereformeerde Kerken vanzelfsprekend dat de kerken ten aanzien van liturgie en kerkmuziek grote vrijheid bezitten. De NGK wens(t)en nadrukkelijk geen regelgeving in liturgicis door landelijke vergaderingen.

J. Smelik ■

De situatie in de Gereformeerde Kerken (v.) stond lijnrecht tegenover die van de NGK. In de jaren zeventig kwam binnen de GK(v) grote nadruk te liggen op het kerkverband en ging de kerkorde een grote rol spelen. Typierend hiervoor was de toevoeging in 1978 aan KO artikel 65: "De kerken zullen zich houden aan de orden van dienst die door de generale synode zijn vrijgegeven." Tot ongeveer de eeuwwisseling werden liturgische discussies vaak bepaald door de kerkrechtelijke vraag wat wel en niet toegestaan is. In de beleving van kerkmensen legde de kerkorde heel gedetailleerd vast wat wel en niet was geoorloofd in een kerkdienst.

Landelijke bezinning

Enerzijds heeft de grote nadruk op het kerkverband remmend gewerkt op de plaatselijke liturgische praktijk. In die zin dat in plaatselijke kerken geen ruimte gezien werd (en trouwens vaak ook: geen behoefte gevoeld werd) om veranderingen in de orden van dienst aan te brengen of - ook al was het maar bij uitzondering - andere liederen te zingen dan die van synode-wege waren vrijgegeven.

Anderzijds zorgde het accent op het kerkverband ervoor dat op landelijk niveau bezinning plaatsvond over liturgische en kerkmuzikale onderwerpen die alle plaatselijke kerken aangingen. Er is binnen de GK(v) zowel op officieel (deputaatschappen) als officieus (scribenten als G. van Rongen en C. Trimp) niveau veel gedaan aan studie en visievorming. Meerdere publicaties vormen de neerslag daarvan. Ook is op landelijk niveau vrij veel liturgisch materiaal ontwikkeld: orden van dienst (1975, 1999), formulieren (hertaling, nieuwe avondmaals- en doopformulieren), gebeden, gezangenbundels (*Gereformeerd Kerkboek* 1986, *Negentig Gezangen* 2003) en een liedlijst (sinds 1996). Omdat

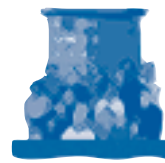
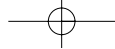
verantwoord omgaan met liturgie en kerkmuziek voldoende kennis en vaardigheden vergt, die lang niet elke plaatselijke gemeente in huis heeft, zie ik deze landelijke gezamenlijkheid als een belangrijk pluspunt.

Meer gevarieerdheid

Na 1990 is binnen de GK(v) meer gevarieerdheid ontstaan en mogelijk geworden. Belangrijk was de zogenoemde 'Koersbepaling inzake effectuering KO artikel 65 en 67' die de synode in 2002 uitvaardigde. Daarin werd bepaald dat

de GK(v) zijn op liturgisch gebied hard op weg naar een praktijk die binnen de NGK al decennialang bestaat

ten aanzien van de kerkdienst synoden niet meer prescriptief optreden, maar dat zij zich beperken tot het uitzetten van algemene kaders. Ze schrijven niet van bovenaf precies voor - wat op liturgisch gebied allemaal wel of niet mag. Uitzondering vormt het liedrepertoire: daarvoor dient men zich te houden aan de liedlijst (uitzonderingen daargelaten). Vooral sinds de 'Koersbepaling' wordt er op diverse plaatsen binnen de GK(v) lustig op los gevarieerd. Daarbij wordt vaak teveel vergeten dat alles wat kerkrechtelijk toegestaan is, nog niet betekent dat het liturgisch verantwoord, zinvol en functioneel is. De invloed van de evangelicalen, waarover Gerkema schreef, is

ook binnen de GK(v) volop aanwezig en is niet zelden terug te vinden in de prediking en de liedkeuze van voorgangers.

De GK(v) zijn hard op weg naar een praktijk die binnen de NGK al decennialang bestaat, en die in de jaren zeventig/tachtig binnen de GK(v) als uiting van 'independentisme' getypeerd zou zijn. Met dit verschil dat er op landelijk niveau nog wel deputaatschappen bestaan, dat synoden besluiten nemen over liturgie en kerkmuziek en dat liturgisch materiaal ontwikkeld wordt.

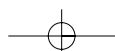
Democratische argumenten

Wat daarbij wel opvalt, is dat de besluitvorming op synodi in toenemende mate beheerst wordt door de vraag in hoeverre binnen kerken behoefte bestaat aan wat deputaten voorstellen. Daarbij signaleer ik in discussies en besluitvorming een devaluatie van de kracht van theologische, liturgische en kerkhistorische argumenten. Het besluit met betrekking tot het ordinarium door de Amersfoortse synode in 2005 is in dit verband een markant voorbeeld. Voorgaande synoden hadden namelijk uitge-

spraken dat deze orde bijbels-theologisch en liturgisch verantwoord was; de Amersfoortse synode meende echter vast te kunnen stellen dat de kerken geen behoefte hebben aan deze orde. Dit leidde tot het warrige, tweeslachtige besluit om de orde niet vrij te geven, maar dat kerken er desgewenst wel via het steunpunt liturgie gebruik van kunnen maken.

Wanneer democratische argumenten de boven-
toon voeren en wanneer bezinning en visievorming stagneren, dan is het waardevolle dat de GK(v) hadden door zich gezamenlijk te bezinnen op de kerkdienst en daarvoor materiaal te ontwikkelen, voor een belangrijk deel verspeeld. Bij het zoeken naar het juiste evenwicht tussen landelijke eenheid en plaatselijke verscheidenheid zal altijd gerealiseerd moeten worden dat liturgie een vorm van belijden is waarbij de kerk-in-het-hier-en-nu verbonden is met de katholieke en apostolische kerk in hemel en op aarde.

Dr. Jan Smelik is musicoloog/hymnoloog, lid van de Gereformeerde Kerk (v) van Zuidhorn en medewerker van *De Reformatie*.

Gereformeerd en charismatisch

Open ontmoeting vanuit een rijke traditie

Een belangrijk element in de Open Brief die nu veertig jaar oud is, was de overtuiging dat we verder moesten kijken dan onze gereformeerde neus lang was. Volgens die brief worden we 'als Gereformeerde Kerken in Nederland weggeroepen naar het niveau van de wereldkerk. En dat zal steeds meer gebeuren, of we dat wensen of niet. Daarheen dringt ons Christus' leiding in de wereldgeschiedenis'.

W. Smouter ■

Het is in dit verband, dat de briefschrijvers meenden te leven in een tijdsgewricht waarin Gods volk 'zoekt naar de grenzen van zijn kerkelijke gemeenschap' en wordt 'gestuwd naar het niveau van het denken in wereldproporties'. Toen ik die passage nog eens nalas, viel me vooral op wat een typische taal van de jaren zestig het was: men was in die tijd erg onder de indruk van het wereldgebeuren en geneigd om alles in nieuw licht te gaan zien.

Opnieuw wereldwijd

Nu viel het in de praktijk nogal mee met die wereldproporties. Maar op een nieuwe

manier komen deze vragen vandaag krachtig terug in de bezinning op charismatische invloeden in onze kerken. Want laten we duidelijk zijn: dat wij tegenwoordig nadenken over ziekenzalving, spreken in klanktaal, profetie en zo meer, dat komt niet uit de lucht vallen. Het is deel van een wereldwijde beweging waarin de groei van de christelijke kerk vooral de kleur heeft van Pinksterkerken en charismatische beweging. In Latijns Amerika, maar ook in China waar we zo op betrokken zijn, is de ervaring dat Gods Geest werkt en dat hij dat op wonderlijke manieren doet, een belangrijke element in de explosieve groei van de kerk. Het is de vraag of de opstellers van de Open brief daaraan gedacht hebben. Eén jaar voor de publicatie ervan schreef Harvey Cox zijn invloedrijke boek *The secular city* over secularisatie in theologisch perspectief. Dat kwam neer op leren leven met het einde van religie - en zo was de sfeer toen ook.

Onlangs heeft diezelfde Harvey Cox een heel ander boek geschreven onder de titel *Fire from heaven*: de opkomst van Pinkster-spiritualiteit en de opleving van religie in de eenentwintigste eeuw. Ik zal niet zeggen dat hij bekeerd is maar hij erkent wel dat zijn eerdere boek zoveel als de grootste vergissing van zijn leven geweest is. En als een betrokken buitenstaander doet hij verslag van zijn vijf jaar durende ontdekkingsreis door alle hoeken en gaten van de Pinksterbeweging. Waarin veel moois te vinden is, grote misstanden ook, maar vooral de levende werkelijkheid dat Christus' werk door gaat. Verreweg de meeste nieuwe bekeerlingen op de wereld komen tot geloof in een gemeente die iets met de Pinkstergedachte heeft. Ruim 400 miljoen mensen rekenen zich tot die richting.

Het merendeel van de bezoekers aan *Opwekking of Soul Survivor* (hier op de foto) komt inmiddels uit de traditionele kerken.
(foto Hans-Lukas Zuurman)

Binnen de kerken

En wat voor ons minstens zo belangrijk is: in de gevestigde kerken neemt de betekenis van charismatisch gedachtegoed flink toe. Het merendeel van de bezoekers aan 'Opwekking' of 'Soul Survivor' komt inmiddels uit de traditionele kerken en men neemt aan dat er meer charismatische christenen binnen de PKN zitten dan erbuiten. Voor zover ik kan zien (maar het zou aardig zijn om dat eens uit te zoeken), groeien en bloeien onder ons juist die kerken die enige *feeling* hebben met het charismatische, terwijl kerken die zich hier van verre van houden, krimpen of opgeheven worden.

God ervaren

Uiteraard zegt dit niets over de waarheid en waarde van het charismatische. Maar het geeft wel meer klem aan de vraag: wat doen wij ermee? Moeten we het mijden als een fatale verleiding; moeten we het zien als de redding voor de moderne tijd; of valt er over en weer iets van elkaar te leren? U begrijpt dat ik die laatste kant uitdenk en dat probeer ik hier wat uit te werken.

De kern van het charismatische gedachtegoed is dat Gods aanwezigheid door de heilige Geest een ervaren werkelijkheid is voor de gelovigen. In de manier waarop die aanwezigheid ervaren wordt, bestaan natuurlijk verschillende varianten. Het kan gaan om een sterk besef van zonden, om tongentaal of genezingen, om woorden of wonderen. En ik zeg het maar meteen: je hebt daarin de gekste en meest aanvechtbare vormen. Maar de genoemde kernervaring is heel Bijbels en daar moesten we niet zo van schrikken.

Vraag van Paulus

Ik herinner me dat een evangelische broeder op een gereformeerd congres de aanwezigen vroeg: "hebben jullie de Heilige Geest ontvangen?". Dat riep een hele discussie met ingezonden stukken en al op. Terwijl het voor Paulus zó duidelijk is dat hij zich erop kan beroepen tegenover zijn tegenstanders: 'Ik wil maar één ding van u weten: hebt u de Geest ontvangen door de wet na te leven of door te luisteren en te geloven?', Galaten 3:2. Dat betekent dat zelfs zijn tegenstanders die te wettisch zijn heel goed beseffen dat ze de Geest ontvangen hebben - en wel uit genade.

Welnu, als ik verlang naar 'meer van de Geest', dan richt dat verlangen zich hierop: dat we Gods aanwezigheid door de Geest zó onweerlegbaar ervaren dat we er zelfs de tegenstanders in het geloof mee kunnen weerleggen.

Achterhaald?

Wat scheidt onze gereformeerde traditie nu eigenlijk van de charismatische? Het eerste waar je aan denkt is misschien de streeptheolo-

gie. Dat wil zeggen: in gereformeerde kring heerste doorgaans de overtuiging dat de gaven van de Geest alleen bestemd waren voor de apostolische tijd en dat er met het afsluiten van de canon een streep werd gezet waarna die gaven niet meer nodig waren. En het is waar: zo dachten we vaak en dus keken we onwennig naar gebedsgenezing en spreken in tongen. Toch zit dit verschil volgens mij niet zo diep. Het is niet gebaseerd op de belijdenis of zo. Het is met de gaven van de Geest net als met zending: je komt ze niet tegen in de gereformeerde belijdenis en achteraf bevreemdt ons dat wel. Daar zit inderdaad wel achter dat de Reformatoren meenden dat de zendingsopdracht al vervuld was en de gaven achterhaald, maar dat kon je nauwelijks een principieel

voor Gereformeerden en Charismatischen valt er over en weer iets van elkaar te leren

kwestie noemen. Het heeft ons op beide gebieden achterstand opgeleverd ten opzichte van evangelische richtingen, maar toch doen we aan zending zonder gewetensbezwaren; hopelijk wel met een nederig hart. Welnu, zo moesten we ook maar streven naar de gaven van de Geest: zonder gereformeerd gewetensbezwaar, maar met een nederig hart, omdat we wel eens zo eigenwijs geweest zijn te denken dat we die gaven niet nodig zouden hebben.

Schriftbeweging

Ik denk dat in de kring van de Nederlands Gereformeerde Kerken zwaarder weegt dat we beducht zijn voor teveel nadruk op het gelovige individu. Dat men in charismatische kring meer bezig is met de ervaring dan met de openbaring. Dat het subjectivisme het wint van het geopenbaarde woord van God. Dat is namelijk iets waar we heel attent op hebben leren zijn, vooral in de beweging van de jaren dertig van de vorige eeuw. En met reden: A. Janse kende uit de Zeeuwse bevindelijkheid de funeste gevolgen van een wachten op de Geest in plaats van te geloven in het Woord. Zo kon je eeuwig blijven twifelen.

Welnu, de correctie die we daaruit geleerd hebben zou ik nooit meer willen missen. Maar het is ook wel eens doorgeslagen en het heeft vooral veel valse tegenstellingen opgeleverd. Ik bid echt dat we in dit opzicht naar wat evenwichtigheid toegroeien.

Alles in Christus

Ik ben blij met de openheid die er gekomen is om over kerkelijke grenzen heen te leren van het goede in al die andere tradities. Ik vind de uitdaging nu veel meer om een broodnodige gereformeerde bijdrage te leveren in het

gegroeide contact met de charismatische broederschap. Want we hebben echt iets bij te dragen! Drie punten wil ik uitwerken als toelichting: dat we alles in Christus hebben gekregen, dat we van onszelf geen goeds hebben en dat God de schepping trouw blijft.

Het allerbelangrijkste is zonder twijfel dat we al onze rijkdom ontvangen hebben in Christus. Juist tegenover een heel charismatische gemeente als Korinte schrijft Paulus: 'ik heb besloten onder u niets anders te weten dan Jezus Christus en die gekruisigd'. Dat vind ik geweldig: natuurlijk omvat de christelijke leer wel meer dan alleen de kruisdood van onze Verlosser. Maar toch niet iets naast hem of buiten hem of na hem. Alsjeblieft geen verhalen dat ná het tijdperk van de Zoon nu het tijdperk van de Geest gekomen zou zijn of zo. In de gereformeerde traditie leren we zo prachtig over de verhouding van Christus en de Geest: de Geest eigent ons toe wat we in Christus hebben (doopformulier). En de Geest die woont in Christus als hoofd en in ons als zijn ledematen geeft ons deel aan al zijn schatten en gaven (Avondmaalsformulier). Graag wil ik dan ook benadrukken dat de vrucht en de gaven van de Geest geen extraatjes zijn buiten Christus maar dat ze deel zijn van Christus' rijkdom. De Geest neemt het uit Christus om het aan ons te verkondigen. Je heet christen omdat je mag delen in de zalving van Christus met de heilige Geest (Heidelbergse Catechismus).

Een ander deel van diezelfde Catechismus is veel minder populair. Het deel namelijk waarin we belijden dat de mens geneigd is tot alle kwaad en niet in staat tot enig goeds, tenzij hij

de vrucht en de gaven van de Geest zijn geen extraatjes buiten Christus, maar zijn deel van Christus' rijkdom

door de Geest van God opnieuw geboren wordt. Kijk, het is triest dat meestal alleen de eerste helft van die belijdenis is blijven hangen: de mens is niet in staat tot enig goeds. Dat doet tekort aan wat er achteraan staat over de nieuwe geboorte door de Geest. Mensen kunnen er hopeloos of fatalistisch van worden. En toch zullen we dat besef blijvend nodig hebben om werkelijk God alle eer te geven én om voor grote ongelukken behoed te blijven.

Het derde punt in de gereformeerde inbreng is Gods blijvende zorg voor de schepping. Charismatische sprekers hebben sterk de neiging om de gaven van de Geest als bovennatuurlijk te beschouwen. Alsof God na en naast de schepping nu iets interessanter zou bieden. Het reformatische grondmodel van schepping, zondeval en verlossing kan helpen om hier beter zicht op te krijgen.

*Niets anders dan Jezus Christus en die gekruisigd.
(foto Eljee)*

Alpha

De ontmoeting tussen gereformeerde en charismatische christenen lijkt me een van de spannendste gebeurtenissen op kerkelijk vlak van onze tijd. Hij staat alleen al op de agenda vanwege de breed gedragen Alpha-cursus. Die cursus, met een sterk op Christus' offer geconcentreerde inzet en een brede uitwerking van het werk van de Geest, heeft in de kerken die ik ken voor het eerst sinds jaren een echte toestroom van nieuwe bekeerlingen gegeven. Er zit meer nadruk op de Geest in dan wij gewend zijn. In de Protestantse Kerk zijn in reactie daarop twee alternatieve cursussen ontwikkeld. Een paar jaar geleden was dat een Alpha-cursus zonder de (nadruk op de) heilige Geest. Nu werken ze zelfs aan een Alpha-cursus zonder het verzoenend bloed van Christus. Daar zie ik nu echt helemaal niets in.

Wat ik bepleit is dat we ten eerste voluit erkennen dat wij het werk van de Geest in de praktijk teveel beperkt hebben tot het begin van het geloof, tot bekering en wedergeboorte. En dat we aan de andere kant de winst van wat we nu leren over zijn werk en gaven verdiepen en verbreden vanuit de rijkdom van de gereformeerde traditie. En bovenal hoop ik dat we niet ergens gaan zitten waar de zegen van God net aan ons voorbij gaat. Het is de taak van iedere generatie om de weg van God te herkennen en vervolgens om die weg te gaan.

Ds. Willem Smouter is predikant van de Nederlands Gereformeerde kerk van Ede.

Charismatische óf geestelijke vernieuwing?

Verbondstheologie verdort zonder levend water van Gods Geest

De verbondstheologie blijft (gelukkig) NGK en GK(v) sterk verbinden. Die verdort, wanneer ze niet steeds door het levende water van Gods Geest wordt verfrist en overgoten. Daarom hoop ik niet zozeer op charismatische als wel geestelijke vernieuwing binnen de Gereformeerde Kerken. Het verbond wordt hol, als de vruchten en gaven van de Geest niet volop worden genoten en beleefd.

G. Gunnink ■

Hoe kun je de gereformeerde traditie vruchtbaar maken voor het gesprek over geloofsbeleving en geestesgaven? W. Smouter noemt drie belangrijke punten waar ik graag mee instem. Daar kunnen nog twee andere noties aan toegevoegd worden: die van *Gods soevereiniteit* en van *gerichtheid op Gods levende woord*. Op Smouters laatste punt, de relatie *Geest en schepping*, ga ik ook in.

Geen streep

Smouter wijst terecht de aloude streeptheologie af. Ik noem dat de *theologie van de verticale streep*: na de afsluiting van de canon zou er een einde gekomen zijn aan de 'bovennatuurlijke' gaven van de Geest. Mijn grootste bezwaar is het gebrek aan respect voor Gods soevereiniteit. Alsof wij kleine mensjes wel even kunnen uitmaken wat Gods Geest in zijn vrijmacht nu nog wel en niet kan doen.

Om diezelfde reden heb ik echter bezwaar tegen wat ik de charismatische *theologie van de horizontale streep* noem. Op een vaak 'moeterige' manier wordt me dan voorgehouden dat al de gaven die lang geleden in één bijbelse gemeente voorkwamen (Korinte), nu ook in mijn eigen leven aanwezig moeten zijn. Ook dat is een inperking van Gods vrijheid. Er wordt een tijdloze horizontale streep getrokken vanuit Korinte naar mij. Omdat Christus altijd dezelfde is, zouden ook in mijn gemeente dezelfde gaven moeten voorkomen als in Korinte. Waarom zou niet de gavenlijst uit de brief aan Rome (Rom. 12:3-8) en wél die van Korinte model moeten staan voor mijn tijd?

Streef naar profetie

'Streef naar alle gaven van de Geest!' Dat is wat ik Pinkstermensen tegen me hoor zeggen. Met daarachter een uitroepeteken, zonder enige differentiatie tussen de verschillende gaven. Terwijl Paulus nu juist wél differentieert in de drie bekende 'streeftekten' (lees: 1 Kor. 12:31, 14:1 en 14:39). Wanneer je deze teksten samen leest, kom je tot de verrassende conclusie dat Paulus niet zonder meer zegt, dat de christenen in Korinte moeten streven naar alle mogelijke geestesgaven. Wel naar de hoogste gaven, dat wil zeggen: het profeteren en beoordelen van profetie. Profeteren is de grote gift van

het verbond wordt hol, als de vruchten en gaven van de Geest niet volop worden genoten en beleefd

Pinksteren voor alle gelovigen (Hand. 2:17). Daarom zou de discussie meer in de lijn van Paulus (en van de reformatoren) komen, als gereformeerden en pinksterchristenen zich zouden afvragen: waarom is dit profeteren zo belangrijk? *Richten we ons wel op het levende spreken van God?*

Daarbij zullen gereformeerden het over méér moeten hebben dan het zuinig zijn op het Boek. Profeteren is meer dan het Woord stiller bewaren. En Pinksterchristenen zullen het daarbij hebben over de 'genoegzaamheid' van de Bijbel. De Bijbel is echt klaar, daar hoeft niets meer aan toegevoegd te worden.

Verschraling

Smouter heeft een belangrijk punt, wanneer hij wijst op *de relatie tussen Geest en schepping*. Ook ik maak mij er zorgen over, dat de charismatische beweging weliswaar het werk van de Geest volop in de schijnwerper wil plaatsen, maar dat er in de praktijk een verschraling optreedt. De aanwezigheid van de Geest wordt beperkt tot bijzondere ervaringen. Pas wanneer je heel diep 'geraakt' wordt en de Geest zich op een heel bijzondere manier manifesteert, is Hij er. Werkt Gods Geest pas als ik emotioneel geraakt word? Dat is geen rijkdom, maar armoede. De Heilige Geest heeft veel meer pijlen op zijn boog en schiet niet alleen op ons gevoelsleven en onze ervaring. Hij wil graag ook mijn hoofd en handen veroveren. Geloven is niet vertrouwen op een weldoortimmerd leersysteem met je verstand. Geloven is

ook niet vertrouwen op een diepe emotionele geloofservaring. Geloven is: je anker buiten jezelf hebben, in Christus. Als gevoelsmens, of als analyserend denker, of als Christen die zijn handen laat spreken. Neem elkaar dan niet de maat en geef die ander niet de indruk, dat zijn geloof minder 'geestelijk' is.

Verschraling vindt ook plaats, wanneer er wel aandacht uitgaat naar de gaven van de Geest, maar er over de *vruchten* van de heilige Geest gezweven wordt. De Heilige Geest is Hij die corrupte mensen vernieuwt en heiligt. Zonder de vrucht van een door de Geest geheiligd leven wordt het debat over de gaven vruchteloos.

Ds. Gerrit Gunnink is predikant van de Gereformeerde Kerk (v.) van Amersfoort-West.

Jezus maakt het verschil

1 Ik, die gevangen zit omwille van de Heer, vraag u dan ook dringend de weg te gaan die past bij de roeping die u hebt ontvangen: **2** wees steeds bescheiden, zachtmoedig en geduldig, en verdraag elkaar uit liefde. **3** Span u in om door de samenbindende kracht van de vrede de eenheid te bewaren die de Geest u geeft.

Efeze 4:1-3

E.J. van den Bos ■

'Moslims kunnen van christenen leren, rustig op kwetsbare uitlatingen te reageren'. Aldus Yusuf Altuntas, directeur van de Turkse moskeevereniging in Noord Nederland. Een uitspraak waar ik het principieel mee eens ben. Alleen Jezus laat de diepte van verdraagzaamheid zien. En als het goed is weerspiegelen christenen de mentaliteit van hun Heer. Bij dat laatste heb ik wel eens mijn twijfels. Zijn christenen, inclusief mijzelf, wel zo verdraagzaam en vreedzaam?

In een wereld vol verschillen en tegenstellingen proberen mensen er het beste van te maken. Ze zoeken naar nieuwe verbondenheid en eenheid. Ik geloof dat alleen Jezus echt iets nieuws neerzet. Iets onderscheidends. Hij maakt het verschil. Maar doen zijn volgelingen dat ook?

Paulus schrijft in de eerste eeuw van onze jaartelling een brief aan de gemeente te Efeze. Een jonge gemeente met christen-joden en christen-heidenen. De bekeerde Joden hebben moeite met het aanvaarden van de bekeerde heidenen. De Joden kunnen niet langer bogen op hun traditie of hun aloude identiteit. Zij moeten evenals de heidenen het helemaal van Jezus hebben. Jezus die de twee (jood en heiden) tot één nieuwe mens heeft gemaakt (Ef. 2:14-16).

Dat was niet simpel. Die bekeerde heiden kende hun historie niet, hij praatte anders, hij deed anders en was gewoonweg in alles anders. Paulus maakt er werk van in deze brief dat verschil te overwinnen. Hij doet dat door een rode draad door z'n brief te weven. Hij benoemt regelmatig de nieuwe identiteit van de volgelingen van Jezus. Hij

Hoe ontvankelijk ben je als christen

zeft dat ze in Christus zijn gekozen (1:4), dat ze in Jezus kinderen van God zijn geworden (1:5), dat ze door Jezus vergeving van zonden hebben (1:7), dat ze in Jezus door één Geest toegang tot de Vader hebben (2:18) en dat ze door Jezus een plek zijn geworden waar God wil wonen in zijn Geest (2:22). Die nieuwe positie heeft een bedoeling: ze zijn een etalage geworden van Gods goedheid met het oog op de wereld (3:10).

Ontvangen

Het typerende van die nieuwe geweldige positie is dat het gekregen is. Honderd procent cadeau. Dat vecht je niet naar je toe. Dat regel je niet door ontzettend je best te doen. Je krijgt het.

Jij als mens moet het dus ontvangen. Je ontvangt je nieuwe positie en de daarbij horende verbondenheid en eenheid. Paulus zegt het in vers 3: span je in de eenheid te bewaren die de Geest je geeft. De Geest moet het dus geven. Wij moeten het bewaren.

Het komt er dus op aan open te staan voor wat de Geest geeft en wat Hij geeft te bewaren.

Hoe gaat dat? Dat gaat op de manier die Paulus beschrijft in vers 2: bescheidenheid, zachtmoedigheid, geduld en verdraagzaamheid. Opvallend is dat de manier van leven die past bij je nieuwe positie niet wordt getypeerd met een tien-geboden-leven. Paulus geeft vier woorden.

Het is zinnig om die voor jezelf te overdenken. Want wat de vier woorden verbindt is nederigheid. Je denkt klein over jezelf. Dan komt er ruimte voor Gods geschenk. Het tegenover van de vier woorden is trots, hardheid, ongeduld en onverdraagzaamheid. Woorden die aangeven dat je als mens heel wat bent. Dan gaat het leven dicht en blijft er geen ruimte voor wat God wil geven.

In nederigheid klinkt mee de diepe verwondering van Paulus over Gods rijke genade. Als dat je houding is gaat je leven open voor wat de Geest kan geven.

Waar het besef van de geweldige nieuwe positie ontbreekt en de verwondering verbleekt, daar gaat maar zo van alles uit de rails. Dan worden je eigen ideeën en trots en zelfredzaamheid middel om het leven veilig te stellen en verschillen te lijf te gaan.

Ontvankelijk

Hoe ontvankelijk ben je als christen en als christengemeenschap? Kunnen anderen, inclusief moslims, iets van je leren?

Ik zou het willen omdraaien: we zijn het de wereld zelfs schuldig te laten zien dat Jezus pas echt het verschil maakt. Nergens anders is echt vooruitgang te verwachten. Het pogen van mensen blijft aanmodderen. Jezus maakt het verschil. Hij zet iets onderscheidends neer. Maar ook in deze zin: Jezus maakt, repareert het verschil. In Hem worden verschillen overwonnen.

Daarvoor moet je het wel eerst van Hem willen ontvangen.

Hoeveel verschil kan er in je eigen leven gemaakt worden? Hoeveel verschil kan er voor gescheiden kerken gemaakt worden?

Ds. Jaap van den Bos is predikant van de GK(v)/NGK-samenwerkingsgemeente van Zaandam

Colofon

Redactie

Drs. L.A. van Baardewijk, A.P. de Boer, drs. F. Gerkema,
A. Hartkamp, M.C. Huijgen MSc. (eindredacteur), S. Klos
(hoofdredeacteur), J.J. Lakerveld, M. de Rooij-Visser,
L.A.E. Wiebenga-Verrij (secr.).

Adressen van de redactie

Kopij: M.C. Huijgen, Thomas à Kempisweg 26,
3532 CB Utrecht, tel. (030) 20 10 488,
e-mail: redactie.opbouw@ngk.nl

Kopij Oplocatie: A. Hartkamp, Schellerpad 34, 8017
AM Zwolle, (038) 466 13 27, e-mail:
oplocatie.opbouw@ngk.nl

Kopij moet de dinsdag twee weken voor de verschij-
ningsdatum binnen zijn.

Overige redactiezaken: : L.A.E. Wiebenga-Verrij, Van
Oordstraat 5, 8071 KV Nunspeet, (0341) 26 01 39, e-mail:
loes.wiebenga@chello.nl

Website

www.opbouwonline.nl

Administratie

N. Schenk, Droogoven 7, 3961 EW Wijk bij Duurstede, (0343)
57 50 27, e-mail: adm.opbouw@ngk.nl.
Gironummer 404945 t.n.v. Persvereniging Opbouw

Persvereniging

Opbouw is een uitgave van de Persvereniging Opbouw.
Het adres is dat van de secretaris, P.M.A. van Oord,
Rozenwerf 5, 1355 AA Almere, e-mail:
pmavoord@xs4all.nl. U kunt lid worden door overmaking
van € 15,50 op giro 404945.

Abonnementen

Informatie over abonnementen geeft de administratie.
Abonnementen kunnen elk moment ingaan, maar
slechts per 31 december eindigen. Opzeggen kan tot
15 november.

Abonnementsprijs

Bij vooruitbetaling te voldoen.

Jaarabonnement € 38,25 halfjaar € 21,25. Bij betaling
per incasso is dat € 37,25 en € 20,25. Studenten € 19,-
per jaar. E-mailabonnement 31,00 per jaar (studenten
€ 13,-). Europa € 70,- Buiten Europa Economy

€ 76,- idem Priority € 96,50 per jaar.

Chequekosten buitenland: € 10,-

Losse verkoop € 1,50.

Advertenties

Tarief per mm hoogte (excl. BTW): breedte 55 mm € 0,45;
breedte 120 mm: € 0,98; breedte 185 mm: € 1,51
Sluitingstermijn: woensdag 8:30 uur, anderhalve week voor ver-
schijningsdatum; familieberichten uiterlijk vrijdagmorgen in de
week voor de verschijningsdatum.

Informatie: dhr. A. Valstar, (040) 244 29 19,
advbeleid@opbouwonline.nl

Aanlevering: Grafisch bedrijf Bredewold, t.a.v. Opbouw, (zo
mogelijk digitaal), adresgegevens zie onderaan de colofon.

Opmaak, technische realisatie en druk

Grafisch Bedrijf Bredewold, Postbus 86, 8090 AB Wezep,
tel. (038) 376 33 90, fax (038) 376 53 03,
e-mail: opbouw@bredewold.nl, www.bredewold.nl

ISSN 0030-3356

De Reformatie

HOOFDREDACTEUR:

Prof. Dr. B. Kamphuis

EINDREDACTEUR:

Dr. E.A. de Boer

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Drs. A.L. Th. de Bruijne, Drs. I.D. Haarsma,
Prof. Dr. G. Kwakkel, Drs. B. Luiten,
Prof. dr. S. Griffioen, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, J.M. de Jong, Ds. G. Riemer,
Dr. J. Smelik, Drs. H. Veldman

BESTUURSLEDEN STICHTING

DE REFORMATIE:

Drs. B. Bos (secretaris), Ph. Haveman (pen-
ningmeester), A. Verhoeff (voorzitter)

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum
Technische realisatie:
Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 130,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe abon-
nementsjaar schriftelijk of per e-mail te
geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom
verkrijgbaar bij de Chr. Blinden-
bibliotheek voor blinden en slecht-
zienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

beleven & geoven

van psychogenie tot heilzaam geloof

Symposium

voor studenten geneeskunde,
artsen en werkers in de ggz

Hebben geloof en religie een positieve of een negatieve invloed op de geestelijke gezondheid van mensen? Meningen en visies hierover botsen. De één beschouwt geloof als een ziekmakende factor, die mensen afhankelijk houdt en schuldgevoelens veroorzaakt. De ander spreekt over heilzaam geloof, waaraan mensen juist troost, kracht en bevrijding ervaren. Op het symposium wordt ingegaan op de vraag of en op welke wijze geloof en religie de geestelijke gezondheid van mensen beïnvloeden.

Programma (14.00 - 16.50 uur)

- Ontvangst
- Opening door drs. J. Kaepper, Raad van Bestuur Eleos
- Lezing 1: Religie en geloof in de psychiatrische diagnostiek door drs. P.W. Voorwinden, GGZ-psycholoog/psychotherapeut
- Lezing 2: Gezonde godsdienstigheid en heilzaam geloof door mevr. dr. M. de Vries, kinder- en jeugdpsychiater
- Pauze
- Lezing 3: Bestaat er zoiets als een gereformeerde depressie? door drs. A.J. de Lely, arts-assistent

- Panel o.l.v. symposiumvoorzitter drs. A.C. Hagendijk, psychiater
- Afsluiting

Na afloop is er onder het genot van een hapje en een drankje tot 17.30 uur gelegenheid voor informele ontmoeting met andere aanwezigen.

- Donderdag 9 november van 14.00 - 17.30 uur
- Hogeschool Driestar educatief, Burg. Janssingel 2 te Gouda
- Aan dit symposium zijn geen kosten verbonden.

Informatie en aanmelding
Mevr. E. Mouthaan, ella.mouthaan@eleos.nl
of (078) 611 10 50. Aanmelding vóór 1 november.

Meer informatie over sprekers, lezingen en locatie zie www.eleos.nl

Eleos
stichting gereformeerde psychiatrische gezondheidszorg

www.eleos.nl

een beweging van leden uit de CGK, GKV en NGK die aandacht vraagt voor gebed voor geloofsherkenning en kerkelijke eenheid

Voor meer info:

abonneer u op 'De Doorgeefbrief',

tel. 015 - 25 65 015
of e-mail:

info@gereformeerdappel.nl

of bezoek de website:
www.gereformeerdappel.nl

Geef

Red een Kind
deze kinderen een kans

Lakshmi - 5 jaar

Nduku - 8 jaar

SponsorKind

De ouders van Lakshmi en Nduku zijn straatarm. Ze verdienen niet genoeg om voor hun gezin te kunnen zorgen. Zonder u kunnen Lakshmi en Nduku niet naar school. Met uw hulp kunnen wij hen een dagelijkse maaltijd geven en krijgen zij onderwijs. Samen met u geven we hen de kans op een goede toekomst. Lakshmi en Nduku zijn geen uitzondering. Help ons helpen. Dat kan al voor € 22,50 per maand.

Voor meer informatie: www.redeenkind.nl
Tel. 038 - 460 46 48 • E-mail: info@redeekind.nl

Weerheim
Revalidatie Techniek

Verkoop Verhuur
Nieuw en Gebruikt

Speciaal bed voor
thuisverzorging

Houten ombouw
Huiselijk getint

Opdruk en
relaxfauteuils

Na scherp geprijsd

Laat u deskundig voorlichten. Vraag vrijblijvend inlichtingen.
Desgewenst demonstratie aan huis
Showroom Stationsweg 183 3771 VG Barneveld
Tel. 0342-412763 weerheim.org
Tel. 015-2123046 Rijswijk-Delft

Dagboeken en Kalenders 2007
volop aanwezig

HUIZINGA VEENDAM

chr. boek-en muziekhuis

www.huizinga-veendam.nl

Kerkstraat 52 Veendam tel. 0598 690340
verzending door heel Nederland

Deze maand
Kinderboekenmaand

INVENTARIS

vertrouwd verzekerd

speciale verzekeringen voor kerken, zorginstellingen en monumenten

De premie is laag en de dekking is hoog.
Wat wil je nog meer?

Postbus 500 5240 AM Rosmalen www.donatus.nl tel. 073 - 5221700

Scholma Grafimedia Groep

Scholma Druk
druk en print

www.scholma.nl

Profiel
uitgeverij

www.profiel.nl

Printmedia
new media

www.printmedia.nl